

ROBERTI VALTVRII³⁵¹

AD MAGNANIMUM ET ILLUSTREM

Heroa Sigismundum Pandulphum Malatestam splendidissimum

Ariminensium regem, ac Imperatorem semper inuictum,

de re Militari Liber Duodecimus.

De triumphis, quidq; triumphus, & unde.

Cap. I.

Visto denique ac debito narrationis nostræ ordine, Sigismunde Pandulphe, operi consummationem triūphis imponemus, quum hi bellorū sint finis, victoribus decus & gloria. Est enim triumphus omnium militarium rerum honos supremus, maximaque omnis vtriusque sexus, ætatis, vniuersæ vrbis exultatio, & occursum quidam, quod fiebat honorifica hostium clade duci & victrici turbæ redeunti, rerūque fortiter ac fœliciter gestarum speciem præ se ferenti, sic dictus ut perhibet à Græco *δριάμβευσις* quod Latine exultationem significat. Credunt hoc alii à Græcis nomen in cōsuetudinem deriuatum, simulque huius honoris quicquā ad Liberum patrem, primum eius auctorem pertinere, quem *δριάμβωρ* nomināt: quod etsi haudquaquam verum esse, Plutarcho auctore constet, vir tamen omnium vndecunque doctissimus atq; acutissimus, M. Varro, hinc inde asserit inclinātū. Tranquillus autē triumphum Latine dicit potius appellatū, quod is qui triumphās urbem ingrederetur, tripartito iudicio honoraretur. Prius autē de triumpho duci concedendo exercitum iudicare solitum erat, secundo senatū, tertio populum: atqui de eo maxime qui vel dictator, vel consul, siue prætor res gessisset triumpho dignas. Liuius, Omnibus locis re bene gesta de hoc iudicabat exercitus, senatusconsulto, iussūque populi triumphans, dictator in urbē rediit. Idem xxxi. L. Cor. Lentulus procos. ex Hispania rediit, qui quum in senatu res ab se per multos annos fortiter fœliciterq; gestas exposuisset, postulassētque ut triūphanti sibi inuehi liceret urbē, res triumpho dignas esse censebat senatus, sed exemplum à maioribus nō accepisse, ut qui neq; dictator, neque consul, neque prætor res gessisset, triumpharet, proconsulem illum Hispaniam prouinciam, non consulem aut prætorem obtinuisse: decernebatur tamen ut eo ouans urbem iniret, intercedente etiā Sempronio Longo, Tribuno pleb. qui nihilominus more maiorū haud vllō exemplo futurum dicebat. Postremo victus consensu patrum tribunus cessit, & ex senatusconsulto L. Lentulus ouans urbem est ingressus.

Gg ii De

De Trophæis & unde, & in quo à Triumpho differant, quodq; ouem alij uictoria potiti,
 alij bouem: huncq; alij, uel Gallum immolare consueuerant. Cap. II.

Illud etiam animaduertendum, ne quod de triũpho & trophæo male accipiunt, nos quoque confundat, opinantes vnam rem duobus nominibus appellare debere. Vt enim re vera qui Martiam & terrificam hostium cæde pompam lege triumphali agebat triumphans dicebatur, sic qui hostes fugasset trophæum appellabatur: nō ab re, à Græco *τρόφαιον*, hoc est, ab hostium conuersione dictum. Vocabant etiam veteres trophæum stipitem siue truncum montanæ quercus abscisum, instar superati hominis fabricatum, & veluti spoliis & armis eiusdem indutum: affixa enim quaqua versum spolia impendebant, ornatu plurimo, ac decore disposita, neque hoc nisi in eminentioribus locis figebatur: vnde Crispus de Pompeio, Deuictis Hispanis trophæa in Pyrenæis constituit, ex quo more in urbibus trophæa figebantur in artibus exadificatis: vnde Poëta noster elegantissimus,

Ingentem quercum decisis vndique ramis
 Constituit tumulo, fulgentiæque induit arma.
 Mezenti ducis exuuias tibi magne trophæum
 Bellipotens aptat rorantes sanguine cristas,
 Telæque trunca viri & bis sex thoraca petitem,
 Perfossūque locis, clypeūque ex ære sinistræ
 Subligat, atque ensē collo suspendit eburnum.

Alio idem in loco,

Indutōsque iubet truncos hostilibus armis
 Ipsos ferre duces, inimicæque nomina figi, pro inimicorum.
 Dicit autem affixos trophæis titulos cum nominibus occisorum. Ad hæc Iuuenalis Aquinas,

Bellorum exuuiæ truncis affixa trophæis,
 Lorica & fracta de casside bucula pendens,
 Et currum temone iugum victæq; triremes,
 Amplustre & summo tristis captiuus in arcu.

Illud quoq; nec prætermittendū, triũphi genus nō ab ouatione, hoc est, clamore Bacchico, sicuti multi putauere, ouationem appellari, tãctsi ouātes illā canētēsq; transmittāt, vt Plutarchus inquit, at quum milites in magno triumpho & plena victoria bouem, in hoc immolare ouem cōsueuerunt, vnde huic triũphi generi nomē extat: vtq; qui de pugna venientes cum multitudine obuiā ad numina minora ibant, & ibi fugatis hostibus oues diis immolabāt, Ouantes dicebatur, sic & ouatio ppriè minor triũphus, & q ouationē meretur, & vno equo utitur, et à plebeis vel eqtibus Romanis deducitur ad Capitoliū, et de ouibus sacrificat, vnde et, vt dictū est, Ouatio: qui autē triũphat, equis albis utitur quatuor, & senatu præeunte in Capitoliū de tauris in eo sacrificat: in quo nec illud silētio obuoluēdū quod ad mitiores triũphos, & ad ouationes attinet, super quo dissēsisse veteres scriptores inuenio. Partim enim scripserunt, qui ouare introire solitū equo deuectū, & Sabinus Massurius pedibus ingredi ouantes uicit non sequentibus

quentibus eos militibus, sed vniuerso senatu. Dignum & oportunum etiam arbitror Spartanorum legislatorem contemplari, qui aliquanto aliter ac Romanorum more sacrificandum instituit. Nam si quis Lacedæmoniorum dux quod velit dolo aut persuasione confecerit, bouem mactat: si in bello res gesta fuerit, Gallum. Hi enim etsi bellacissimum genus sint, & apud omnes habeantur, ampliora tamē magisque homine digna quæ ratione ac prudentia, quàm quæ vi aut fortitudine facta sint, iudicabant.

Varia secundum diuersas gentes & nationes triumphorum genera.

Cap. III.

Tunc non idem in triumphorum sacrificiis apud omnes seruata religionis exemplum extat, sic varium apud diuersas nationes triumphandi morem fuisse constat. Et ut triumphum primum omnium repetamus auctorem, Dionysium, qui Latine Liber pater dicitur, India subacta, multarum gentium spoliis triumphantem, victi primum elephanti subiisse currum eius memoratur. Apud Aegyptios Sesostris eorum rex, tam elato, tam immani animo fuisse fertur, ut quotannis non elephantos, sed sorte reges singulos è subiectis iungere ad currum solitus erat, sicque triumphasse, nullo maiorum fretus exemplo, quod equidem inuenerim: tantum licentiæ dabat gloria, immanitas, & intoleranda superbia. Erichthonius etiam victor, quadrigam & equos quatuor primus iunxit in Græcia. Apud nostros Cossus et Marcellus optima spolia ferentes, quadriiugo similiter curru inuecti sunt. Romulum verò non recte Dionysius ait curru esse usum: erant enim Romæ, in promptuque omnibus, ut memoriæ proditum est, Romuli pedestres statuæ spolia ferentes, ex quo pedestres quoque eius fuisse triumphos non obscurum est. Tarquiniū Priscum deinde, deinde Damarati filium indecoram huiusmodi currus & equorum quatuor formam, & magnificentiam triumpho statuisse memorat, ab Hetruscis tamen prius sumptam & in usu habitam: affirmet licet alii Publicolam primum in curru, tali pompa triumphasse, quam & ipsam ut maiorum legibus plurimis & maximis ducibus concessam, sic nonnullis ademptam denegatamque non sine maximis rationibus inuenio.

Quod non omnibus triumphis decernebantur, & quibus.

Cap. IIII.

Vnum enim eò triumphandi honos peruenisset, ut posse maius quicquam neque Imperatori senatus populusque Romanus ac exercitus dare, nec ab his Imperator accipere, deuictis hostibus amplissimo pro honore & gloria videretur, proinde ob exigua quoque praelia leuesque conflictus, honorum maximum sibi decerni dux quisque triumphum exposceret, lege fuit occursum, ut ei soli liceret urbem triumpho inuehi, qui rebus fortiter strenueque gestis clarus esset Imperator, & hostiles exercitus ad quinque milium usque numerum fundendo profligandoque una dimicatione cecidisset. Poena deinde per. L. Mariū Marcumque Catonē trib. pleb. ducibus iniecta, qui falso vel perceptorum hostium vel desideratorum civium numerum senatui per literas retulissent, iubenteque præterea ingrediētibus urbem, quaestorum officium his de rebus iureiurando adigi, vana scilicet ea nequaquam fuisse quæ senatui nunciaissent tribuni ple. itidem ut antè solebant triumphum postulātibus aduersari, ita ut nonnunquam viros fortes ac strenuos

Gg iii impediētes

impedientes, aliorum triumphos deterrebant, utque triumpharent, sicut de Manlio proditum est efficiebant. Moris etiam erat ut imperii auctoritate, non prestitutis quae aliquando eius fuissent, lauream decerni ius esset, sicque ab Q. Fulvio, Capano populo subactis, et L. Opimio Fragellanis in ditionem reductis, triumphandi potestatem a senatu petentibus, illis triumphus minimè decretus est, minimèque obtentus: semper enim existimationem arbitriumque huius honoris penes senatum fuisse, Valerio licet, & Horatio cos. (quod antea nunquam actum) tum primum sit sine auctoritate senatus, populi iussu triumphatum. Instituti etiam huius pompae veteris fuisse comperio, ut illis haudquaquam triumphum deberentur, qui ad res quanquam maximas atque clarissimas bello conficiendas, absque ulla magistratus auctoritate transmissi fuissent: unde nec M. Marcellus, nec P. Scipio curru triumphali inuecti sunt, quum Syracusas alter, alter Hispanias sine magistratu in potestate Romanam redegerint. Ita etiam more maiorum comparatum erat, ne quis qui exercitum non deportasset triumpharet, nisi perdomitam pacatamque provinciam tradidisset successori: sic L. Manlio proconsuli ex Hispania redeunti postulantique ab senatu in aede Bellonae triumphum, rerum gestarum magnitudo impetrabilem faciebat, exemplum aliorum obstabat: medius tamen honos Manlio habitus, ut ouans non triumphans urbem iniret. Ad hanc simili modo triumphum ita decerni a senatu solitum, ut nullius ipse nisi eius qui triumphaturus esset, & eorum qui bello interfuissent verba audiret, institutumque ideo ut legati, tribuni, centuriones, milites denique triumpho adessent, ut virtus rerum gestarum eius cui tantus honos haberetur publice videretur. Veteri etiam Romanorum more, nunquam triumphus lachrymis ac civium cruore querebatur, nec admittebatur oblatum. M. enim Fabius cos. inclyta Hetruscis, Veientibus superatis pugna, oblatum sibi summo senatus populi studio triumphum ducere renuit, quod eo prelio Q. Fabius frater atque cos. fortissimè dimicans cecidisset, inquit, quia tantis reipublicae detrimentis luctus potius deberetur quam triumphus. Triumphum negandi causa senatui, vel ab eo aliis oblatum renuendi etiam fuit ei qui alieno auspicio, & in aliena provincia pugnasset, ut Helius primo Cn. quoque Claudius, Nero deinde, qui Liuii licet Salinatoris in Hasdrubale opprimendo gloriae particeps fuisset, tamen triumphante eum equo sequi, quam triumpho quem ei senatus a quo decreuerat, uti maluit. Et quia res in provincia fuerat Salinatoris gesta, sine curru triumphavit. Ei similiter triumphus admebatur, qui alieno exercitu rem gessisset, provinciamque reliquisset utilitate rapiendi, ut L. Furio praetori penè contigit, cui nullo licet exemplo id ipse fecisset, amplitudine tamen rerum gestarum, gratia & amicorum orationibus, & consulis absentia, De Gallis praeter morem triumphum decreverunt. Militaris etiam licentiae superioris aetatis curram triumphalem prosequentibus fuisse legimus, ut triumphans per iocum plurimis ea die impune salibus & carminibus aspergeretur: ea tamen a militibus in Imperatorem ita dicebantur, ut facile appareret inducem indulgentem ambitiosumque ea dici. Ceteram insuper, hoc est, effigiem quandam argutam & loquacem ridiculi gratia in pompa vehi solitam accepimus cum populo colloquentem: unde M. Cato in M. Caelium, Quid ego dixerim

rim amplius, quæ ego denique credo in pompa vestitatum ire ludis pro Citeria, atque cum spectatoribus fermocinaturum. Sanctissimum denique ac omni laude inter cætera dignissimum vrbis institutum, quæ ideo communibus incipendis gerendisq; deos adhiberet, quia nullius calumniæ subiiciebatur ea quæ dii comprobassent, & in solènis verbis haberet, cum supplicationem aut triumphum decerneret, quod bene ac feliciter rempublicam administrarit.

Triumphantium insignia & ornatus,

Cap.

V.

Ultima quin etiam triumphantium erant insignia, aurea corona siue laurea, aurea patera & sacrificalis, ferreus annulus, toga picta & palmata, scipio eburneus, siue Iouis optimi maximique sceptrum, facies præter hæc minio illita coloris instar ætherei, utque Iouis simulachri faciem diebus festis minio illiniri solitam, maximi non solum sed sacri auctores testantur, sic triumphantium corpora, sicque Camillum hac religione triumphasse. Bulla etiam ut prætextatorum puerorum, ita & triumphantium erat insigne à pectore cordetenus dependens, cordisque figuram habens, & ea intra se remedia quæ aduersus liuoris stimulos & inuidiæ morsus arbitrarentur maximè profutura, hancque ideo cordetenus gestasse triumphantes constat, ut intuètes eam ita denique se hominum appellatione dignos putarèt, si ea corporis parte ceteros antecellerèt: sicque inde Bulla à Græco sermone *βουλή* dicta, quod consilium Latine dicitur: vel quod eam partem corporis bulla contingat, in qua naturale manet consilium. Homines quoque se esse in illo sublimissimo curru triumphantes admonebantur à tergo: suggerebatur enim, Respice post te, hominem te memeto: & utique hoc maximè gaudebant, tanta se gloria coruscare, ut illis admonitio suæ conditionis esset oportuna. Cum enim corona sustineretur à tergo, annulusque digito ferreus esset, æquæ fortuna triumphantis & sui coronam retinentis annotabatur. Indui porrò solenni gestamini ac cultu triumphantes ius erat, & quem singulis usurpare fas non esset. Ex virtute nanque petita, non omnibus eadē. Vestis ipsa & materia, & colore, & forma plurimum differebat. Purpuræ vltum semper Romæ fuisse video, sed Romulo in trabea. Tullius Hostilius Hetruscis deuictis è Regibus primus usus inuenitur toga prætexta & latiore clauo. Tarquiniū Priscū deinde tunica aurea triumphasse Verius docet: hæc palmatam auctores vocant: vel quod vestis ea sit qua qui palmam meruerunt vterentur: vel quod palmæ in ea expressæ viderentur. Palmæ enim arborem non ab re inter victoriæ & triumphantium insignia connumerari testis est Aristoteles vi. problematū, & Plutar. in 8 Symp. Si enim super huiusce arboris lignum magna superimponas pōdera, ac tam grauitè vrgeas oneresque ut oneris magnitudo sustineri non queat, non cedit palma deorsum, nec in terram flectitur, sed aduersus pondus refurgit, & sursum nititur recuruatūque: propterea, inquit Plutarchus, in certaminibus Palmam signum placet esse victoriæ: & quoniam ingenuū huiusmodi lignum est, & vrgentibus opprimētibusque non cedat. Hinc palmarum ramos triumphantes gestasse proditū est. Ex lauro etiam coronam portari mos inoleuit, & ramum manu teneri: non quia, ut quidam perhibent, inter armatos hostes quietis indicatiū, Romanis præcipue laticia victoriarumque nuncia

nuncia fuisset, nec quia perpetuò vireat, nec quia pacifera, nec quia in gremio Iouis optimi maximique deponeretur, quoties laticia noua victoria attulisset, præferenda enim utroque olea, sed quia spectatissima in monte Parnaso, ideoque & grata Apollini, assuetis eò dona mittere iam & regibus, & Romanis teste L. Bruto: fortassis etiam in argumentum quòd ibi libertatem publicam is meruisset, lauriferam tellurem illam osculatus ex responso: & quia manu satarum receptarum in domos fulmine sola non iacitur. Ob has causas equidem crediderim honorem habitum in triumphis potius quam quia suffimentum sit cædis hostium, & purgatio, ut tradit Masurius. Fuerunt & arboris huius circa Augustum euenta digna memoratu, ob quæ etiam triumphis usurpatum arbitror. Namque Liuiæ Drusillæ, quæ postea Augusta matrimonii nomen accepit, adsidenti galinam conspici cædoris aquila ex alto obiecit illesam intrepidè, miranti accessit miraculum, quoniam teneret rostro laureum ramum baccis suis onustum: asseruari hanc alitem & sobolem iussere aruspices, ramumque feri ac ritè custodiri, quod & factum in villa Cæsarum fluuio Tyberi imposita, iuxta nonum lapidem via Flaminia, quæ ob id vocatur ad Gallinas cædidas, mirèque Sylua provenit: ex ea triumphans postea Cæsar laurum in manu tenuit, coronamque capite gessit, ac deinde Imperatores cuncti, traditusque mos est ramos quos tenuerint ferendi, durabantque syluæ nominibus suis discrete.

Romanorum mores in triumphis.

Cap. VI.

Ipsum autem triumphantium morem prosequemur, Romanum in his ordinem exprimentes. Die itaque quo futura erat pompa populi Romani multitudo visendi studio ad spectaculum triumphis effusa confluebat omnis, pulcherrimis & nitidis ut quibat quisque vestibus ornatus, nemoque ex multitudine tota civium domi remanebat, sed singuli nocte quæ triumphis die præcessura erat, loca præueniebant in equestribus Theatris, quos Circos appellat, in locisque circa forum ad hoc ipsum ligno exædificatis, in templis, in porticibus, in viis patentibus & publicis, in fenestris ac domorum tectis, & in aliis quibuscunque urbis partibus, per quas transitus erat, sese ad spectandum comparabant, Imperatori necessario transitu prætermisso, instratoque passim floribus fertisque odoriferis, verbenis ac herbis aliis suauitatem odoris affatim redolentibus. Multitudo deinde ministrorum hastilia manibus gestantium ex medio confluentem dimouebat turbam, & vias puras apertasque præstabant. Pars verò militaris ante lucem per turmas atque ordines cum rectoribus progrediebatur, & iuxta Isidis templum (ibi enim principes illa nocte quiescebant) constituebatur: ubi verò illucescebat aurato sublimissimoque curru inuecti ut conspici posset, eburnea curuli que sella in maiestate sedentes, purpuram auro contextam induti & Lauri ramum dextra gerentes ferebant. Post peditatus omnis sub signis ac Tribunis anteibat. Ferebatur post hæc hostium spolia, coronæ aureæ, dona sociarum civitatum translata. Tubarum deinde clangor sequebatur ac obsidum captiuorumque nobilitas omnis vultu & amictu subtristi, et qui hostium dux fuisset, si captus aderat, captivus posterior omnibus, catenis vinctus ante currum ducebatur, quadrigæ qui pulcherrimi niueique ac phalerati quatuor trahebant: post verò captivi qui per

per prouinciã vñnerant vniuersi rasis capitibus ob deterfam seruitutem, vel pileo capiti imposito, qui donatæ libertatis signum erat, currum triumphantis sequebantur. Hunc etiam milites & equites currum Imperatorum secundum legiones, cohortes et manipulos lauro manibus sequentes, partim carmina patrias salibus permixta & iocis, partim triumphantium laudes cantantes, ad vrbis ambulationes transibant, vbi senatus & omnes ordines obuiam effusi, eorum præstolabantur aduentum, qui erat fiebatq; non nisi per portam siue viam triumphelem iuxta Vaticanum, quæ ab eo quod per illam semper triumphorum pompa ducebatur nomẽ accepit. Ibi votis prius diis solutis cibum capiebãt, & magnificis ac triumphalibus vestibus amicti, diis ad portam collocatis cæsa hostia inter spectacula transeuntes triumphum ducebãt, vt multitudini facilior præberetur aspectus. Pro merito autẽ narrari multitudo illorũ spectaculorũ & magnificentia nõ potest: in omnibus quicq; cogitauere, vel artium vel diuitiarũ vel naturæ nouitate. Nam penè quæ cum hominibus qui vsquã sunt fortunatis, aliis alia mirabilia magis atque magnifica quæsita sunt. Etenim argenti aurique facti & infecti, atque signati, nec non eboris ac gëmarum, clarissimarum etiam rarissimi generis vestium infinita multitudo sequebatur: crateras alii & phialas calicisque ornatissimos, & ingentes gestabant: alii vasa permulta ex auro & gemmis eximie artis & magni ponderis. Torques deinde & montes aurei cū ceruis & leonibus & pomis omnis generis circumdati certo ordine deferebantur. Ferebant simulachrorũ sigilla, deosque quos illi habebant & magnitudine mirabili & arte nõ defunctorum facta: signa deinde gnea, marmoreaq; tabulæ & colossi vehiculis portabãtur. Adhuc tela & cætera hostiũ spolia, catapultæ, balistæ, tormenta quæque & arma porro ornatissima atque pulcherrima splendẽtia ære & ferro absterfo, atque ita disposito vt casu maximè cecidisse viderentur: galeæ, scuta, thoraces, ocreæ, peltæ, gæsa, coryti, equorum frena & enses stricti per hæc iacentes, & sarissæ infixæ, ita vt nec victorum quidem absq; metu aspectus esset. Maximæ autem stupor erat machinarum quæ portabantur, pro cuius magnitudine timendum viribus portantiũ occurrentes putabant. Ferebantur in triumpho signa militaria, vrbes, & oppidorum simulachra: quinetiam equorum captorum greges, & animalium diuersa genera, elephantorum & leonum producebantur, propriis ornamentis induta: ducebantur & boues post auratis cornibus, vittis ornati & fertis, ducebant eos adolescẽtes succincti ad immolandum & pueri aureas & argenteas pateras sacrificii gratia deferebant. Atque hæc eadem denique præ multitudinem rerũ & copia si non vna die transuehi poterant, in altera nonnunquam transuehebantur, atque altera belli post hæc facies præferri videbatur ex ludis: eratque cernere vastari fortissimas terras, interfici acies hostium, alios cædi, alios fugere, alios captiuos duci, murosque excellentes magnitudine machinis dirui, castella excindi, ciuitates populosas disturbari, exercitum intra muros fundi, cedisque omnia loca plena, & eorum qui manu resistere non poterant preces, ignemq; templis immissum, ediumq; super dominos subuersionem. Ars autem & operum magnitudo nescientibus adhuc illa, fieri tanquam vera præsentibus ostendebant, in Ponto etiam dicente Nasone,

Oppida

Oppida turritis cingantur eburnea muris,

Fictaque res vero more putetur agi.

Huius autem pompæ finis Iouis Capitolini templum erat, vbi postquâ eò peruentum erat, more vetere victores operiebantur, donec mortem ducis hostium quispiam nunciaret. (Nam hostiû rex duxve qui fuisset, aut publicæ custodiæ perpetuò dānabatur, aut traductus laqueove circūdatus per publicū ad necē trahebatur): Postquam igitur eum finem vitę habere nunciabatur, omniumq̃ fauor secutus erat, votis secūdò celebratis peractisque, solenniter in palatiū recebant, & alios quidem epulis excipientes, consules de more inuitari faciebant vt cœnæ adessent: deinde rogari quo minus venirent, ne celebritatis illius diei maiore quispiā imperio fructum siue locum sibi præoccuparet. Aliis autē omnibus domi cōuiuiorum instructi erant apparatus, sicq̃ omnium plausu vltra omnem consuetum honorandi modum, hunc faustū & fœlicem diem ob rempub. auctam imperiūque Populi Romani propagatum, & malorum ciuiliū finem vrbs Romana celebrabat.

De coronis leges.

Cap.

II.

Interest coronarum quoque maiestatem speciali consideratione metiri, vtpote quibus ingens dignitas insit, & ingentissimum ad fortitudinem calcar. Morem nanque hunc à veteribus traditum incitandos ad animos Romana prudentia tenuit, quòd Imperator re bene, faustè, ac fœliciter gesta, tribunal ascenderet, concionēque aduocaret milites, vt operam quam nauasset quisque laudaret, virtutis quoq̃ ad testimonium, vt esset fauoris qualitas, de repub. bene meritos corona donaret. Vtq̃ ab ipsis propemodum incunabilis ordiar, tenuiores in vsu antiqui habebant strophios appellant, vnde nata & strophiala: quin etiam vocabulum ipsum tādē communicatum est inter sacra et bellicos honores, coronis sibi nomen suum vindicātibus. Quum verò è floribus fierēt ferta, à serēdo seruię appellatæ sunt, suaria eadem ob similitudinē Suarii cuiusdam negociatoris, cognominata: quod apud Græcos quoque non adeò antiquitus placuit. Arborū enim ramis coronari in sacris certaminibus mos erat primū, in castrisq̃ Romanis aliquandiu obseruatus. Sic Romulus frondea coronauit Hostilium Tulli Hostili regis auum, quòd Fidenas primus irrupisset: sic Publium Decium patrem, tribunum militū frōdea donauit exercitus, ab eo Imperatore Cornelio Cossō cos. Samnitū bello seruatus. Postea variari cœptum, mixtura versicoloris flōrumque inuicem odores coloresque accessere. Nec in promiscuum quorumcunque vsū, sed ingenti seueritate admissi: horum enim licentię exemplum apud maiores non est aliud q̃ in filia Diui Augusti, cuius luxuria noctibus coronatum Marsiam literæ illius indicant. Florum quidem populus romanus honorem Scipioni tantum adhibuit. P. enim Mutianus quum demptam Martiæ coronam è floribus capiti suo imposuisset, atq̃ ob id duci eū in vincula trib. pleb. iussisset, appellauit Tribunos pleb. nec intercessere. L. etiam Fuluius argētarius in bello Carthaginēsi secūdo cum corona rosacea interdū in foro prospectus esset, auctoritate senatus in carcerem abductus, non ante finem belli emissus est. Sic coronis eiusmodi receptis

ceptis paulò mox subiere quæ vocantur Aegyptiæ, ac deinde hybernæ cū terra flores negat, ramēto è cornibus tincto: ac eius quæ ab Homero *σέφανος* dicta, paulatim Romæ subrepfit à Lucilio appellatio. Corollæ inter initia ppter gracilitatem nominatæ, mox & corollaria postquam maximè è lamina aurea tenui, & ea inaurata aut inargentata dabatur. Coronandi autem morem, gentilium primo deorum fuisse constat, feruntq; alii Dionysium, auctore Diodoro, si quando ex potu bibentis caput agitaretur, mitra id illigare, vnde & *μυτρώφρος* dictus est, regesque deinde pro mitra caput diademate vinciri solitos, sicq; proinde primum omnium Liberum patrem imposuisse capiti suo, quum ex Indis triumphasset ex hедера: alii Saturnum, vt Pherecides, ante omnes coronatū referūt. Iouem nonnulli quoque post deuictos Titanas hoc munere præ cæteris honoratum. Romulo insuper qui aruorum sacerdotes in primis instituerat, seq; duodecimum fratrem inter ipsos appellauerat, spicea corona quæ vitta alba colligaretur in sacerdotio pro religiosissimo insigni data, quæ prima apud Romanos corona fuit, honosque is non nisi vita finitur. Postea verò quàm deorum honori tribui cœpere, victimis simul coronatis, sacris deinde certaminibus vsurpatæ sunt. Coronare nāq; apio victores sacri certaminis Nemeæ, honos maximus habebatur in Achaia, sicut Ambrosia, quæ à quibusdam botrys vocatur, ab aliis Artemisia: coronantur illa apud Cappadoces. Nec his victores donari tantum, sed patriam quoque coronari pronunciabant. Inde natum vt triūphaturis conferrentur in templis Dianæ, mox vt ludis darentur, quæ donaticæ dictæ sunt: quibus victores in ludis donabātur, nec aliter minoribus triumphis ouantes. Athenas quoq; nō victores solū, sed virtute præstantes ciues primū oleæ vsum introduxisse, clarissimum Periclis caput ambiendo: Græcos autē oleastro Olympiæ, vnde Hercules nunc oleastri, nunc populi, nunc apii fronde redimitum caput præferebat: nunc Athenienses quidem soli, & Græcorum plurimi coronæ oleagine: cæterū Romanæ quoque maiestatis honorem magnū præbuit turmas equitum coronando. Hæc corona apud nostros non peruetusta est, nec prius illis temporibus, sed Q. Fabii Rutiliani tēporibus collata: hic enim primus instituit vti equites Romani idibus quintilibus ab æde Honoris equis insidentes in Capitoliū trāsirent, oleæ fertis de more redimiti: inde postea increbuit vt eo genere frondis coronentur in equestri ordine admittendi, quasi tunc primū transfueherēt ad eam dignitatē additi. Hac etiam corona non qui præliis interfuissent, sed qui triūphum procurassent decorari solitos legimus. Cur autem ex olea fuerit ea corona quàm ex alia fronde, non facile dixerim, nec apud alios scriptores quum curiosè quæsissem legisse memini me, & si minus ignorem ad diuersas significationes ac potius ineptias quasdā & deliramēta pertrahi posse: sed quum hanc apud gentem vnā terrarum vrbiūque principē plura sint coronarum genera, quàm cunctis, quæ magno interuallo magnæque differentia fuere, vt aureæ, vallares, murales, rostratæ, ciuicæ, profectò corona quidem nulla fuit, graminea nobilior. Hanc statuit in triumphis Senatus, cura belli solutus & ociosus, populus nunquam, in desperatione suprema nulli contingere, nec nisi ab vniuerso exercitu seruato decerni, coronas cæteras Imperatores dedere, hanc solam

solam miles Imperatori. Eadē vocatur obsidionalis, quòd hi qui obsidione liberati sint, ei dant duci qui liberauit. Huic summus honos, summāque gloria: nā si ciuicæ honos vno aliquo vel humilimo ciue seruato præclarus facerque habetur, quid tandē existimari debet vnius virtute seruatus vniuersus exercitus? Donabatur hæc viridi è gramine, decerpto inde vbi obsessos seruasset aliquis. Nanque summum apud antiquos signum victoriæ erat, herbam porrigere victos, hoc est, terra & altrice humo, & humanitate cedere, q̄ mos diu valuit apud Germanos: herbam enim veteres palmam vel victoriam dici voluerunt, quod Actius in Meleagro planè ostendit, Gaudet, inquit, currūt, celebrāt, herbā conferūt, Donant, tenēt pro se quisq̄ cū clarū circūstat corona caput. Proinde quū herbam do, inquit Plautus, significat victum me fateor, quod est antiquæ & pastoralis vitæ indiciū. Nā qui prato, cursu, aut viribus contēdebāt homines, quū superati erant, ex eo solo in quo certamen erat decerptā herbā aduersario tradebant. Hac corona donatus est L. Siccus Dētatus semel quū ciuicas quatuordecim meruisset, Quidā etiā hac corona Imperatores & sapius donati sūt, veluti Decius vna tribunus militum ab exercitu, altera ab his qui in præsidio obsessi fuerant. Quanta esset honoris huius auctoritas, confessus est religione: siquidem donatus, bouem albū immolauit Marti, & centum fuluos qui ei virtutis causa donati fuerant simul ab obsessis. Præter hos cōtigit coronæ eius honor M. Calphurnio Flamini, trib. militū in Sicilia. Cēturioni verò vni per id tēpus Treio Acinati Cymbrico bello. Scripsit & Sylla dictator ab exercitu se quoq̄ ea donatum apud Nollam legatum bello Marsico, idq̄ etiā in villa Tusculana, quæ fuit postea Ciceronis, pinxit: quod si verum est, hoc execrabiliorē eum dixerim, quandoquidem eam proscriptione sua ipse detrahit, tanto paucioribus ciuium seruatis quàm postea septem milibus trucidatis & occisis. Hæc corona Sertorio cessit, & Fabio illi, Hannibale pulso. Aemylianum quoq̄ Scipionem hac ipsa obsidionali corona donatum in Aphrica, Manilio Cos. cohortibus seruatis, totidēque ad seruādaseas eductis M. Varro meminit. Ipsum quoque Augustū idibus septēbribus à senatu obsidionali etiam donatū memoriæ proditum est. Et quanquā ea consuetudo sicut & plæraque alia maiorum nostrorum deleta est, hac tamen corona nostris temporibus, Sigismunde, Populonea expeditione vno omnium ore donata est præcellens animi magnitudo tui. Ab vniuerso nāque & vnanimi primum Hetruscorum exercitu abs te seruato ab his deinde qui obsidebātur, à senatu porro Florentinōque populo, à tota Hetruria, ab omi deniq̄ Italia, ab exercitu & populo barbaro per te liberata (qua claritate nihil profectò humanis in rebus sublimius duco) quum Tarraconensi rege maximo Siciliæ, citra & vltra Pharū, Valentia, Hierusalē, Vngaria, Minoricarum, Maioricarumq̄, Sardinie, Corsicæ, comite Barchinone, duce Athenarū & Neopatriæ, ac etiā comite Rosilenis et Ceritanie per te ex Hetruria pulso, iam iā plures suis qui extreme expeditionis illius muros ascēderāt militibus murales coronæ decernerentur, tam parua manu tantis periculis te illi obijciendo, rēque omnem Hetruscam labantem iam ac penè prolapsam restituendo, fulminis instar, eius castra peruaseris, ad cuius restituentis redeuntisq̄ exercitus speciem

Laus Sigismundi.

speciem atq; pompā effusa omnis incolarum & oppidorū multitudo obuiam processit, & vniuersi quidē milites tuos tātumq; te vnum inter tot tribunos & clarissimos eorum duces Sigismundū admirabantur, in te oculos vniuersa Florentiæ ciuitas, in te omnium ora pendeabāt, teq; tanq̃ diuum hominem cælitus missum vt ipsam victoriam contuebantur, laudabātq; te singuli pro eorum patriæ tutela, nec minus admirabantur tantū in te vno principe fuisse momēti vt antiquissimæ ditionis libertatisq; suæ penē per regē restinctæ, & rursus per te receptæ auctor esset, & vnde stetit iam eò se victoria trāsferret, fieretque cum eo mira quædam regiæ gloriæ inclinatio. Adde quòd Hetruria relicta ex his rebus strenuē in ea gestis, tui nominis gloria increbescēte, Veneti cēturiatis comitiis ex senatuscōsulto omnibus nō humanis tantū, verū etiā diuinis te honoribus prosequūtur, te tollunt in eorū tutelam cōtra Franciscum Sphortiam Insubrium agro apparatu maximo maximisq; impensis, eorum te gētibus præficiunt, te inquam, suis primū per eū ex superioris prælii dimicatione infaustē & infœliciter gesta cōfectis, fuis, fugatis, captisq; quā plurimis terris expositis que prædæ & exponendis, in cūctisq; quæ siue ingenio, siue astu, siue locorū præoccupatione, præuentione hostiliū, vigiliis, mora, celeritate, fallaciis, circūuentionibus, & dolis cōficienda, quādo & quoties opus erit, aduersis in rebus, & secundis, in subitis improuisisq; tanq̃ profundissimū artificē obiiciunt, quo res suas omnes tueātur & foueant, neq; quamdiu monitis vsi sunt tuis optatē in te spei defuit euentus. Simili enim modo nec aliter ac per Hetruriā fama tui Galliæ cisalpinæ terras peruagāte, summa rerū meritō præ ceteris in te collata. Non multō post Cremam fortissimum oppidū ac inexpugnabile cum vniuerso exercitu traiciens, fata exurēs, diruens tecta, prædas hominum pecorumq; agens, singula quæque & vniuersa agri illius populatione sternēdo, siccatis deinde paludibus, mœnia non solū quæ nunquā antea cuiusquā ductu vel imperio obsidionē passa erant, aliquādiu expugnata victori tibi paruere: cæterū alia plurima loca, & ardua quidem, & ineunda conatibus tuis ceruicem flexere. Quid quòd anno sequenti in Hetruriā p̃ S.C. inter tot clarissimos duces tertio Imperator designatus & accitus, Ferdinandum regis Tarraconēsium filiū cum omni exercitu regio ad mare vsq; Tyrrhenum repulisti, & Folianum primū, præter plurima loca, maximū & amplissimū oppidū gentibus regiis occupatum, omni comatu armorūq; genere munitū, quum Florentini ad pristinā sui ditionē redigere cuperent, adq; id exequendū validissimo instructus exercitu p̃fectus esses, obsessos p̃ te illius loci homines, plurimis vigiliis & assiduis laboribus, præliis diurnis, & nocturnis dimicationibus fessos non sine maximo tui tuorumq; discrimine atq; cæde in potestātē eorū redactos fuisse constat. Vada deinde maritimum et vetusta nobilitate inclytum oppidū, horreūq; quasi belli ad pugnā regiam in Hetruscos, quanquā maxima in mari classe, immēsōq; terra vallum spatium portusq; vicinitate, inexpugnabili loco situm, ac tanta vi annonæ & armorum selectorū copia refertū (quatuor enim milia erant) vt ne spes vlla esset cuiuspiam potiūdi loci, turribus, mœnibus, vallo, fossa, aggeribus muniti, hæc tamen velocitas sagacitatis tuæ valentiozem armis excogitauit rationem, qua præter

omnium iudicium & opinionem interceptū exitio multorum ac fuga, demolitione loci, cui destinatum fuerat Florentinorum imperio adiiceretur. His atque aliis virtutibus tuis quum dignitatem, laudē, immortale nomē, et sempiternam gloriā, nō solum tibi & nobilissimæ Malatestarum familie, sed toti etiam Italiæ cōparaueris, summus tibi cedit honos & gloria, quum tuæ laudes, nō modò nostris, sed Etruscorum, Gallorum, Hybernorum, ac reliquarum quæ usquā sunt, generum linguis celebratę sint, ac futuris seculis celebrandę. Corona ciuica, cuique cū ciuē ex nece seruasse cōtigerat ex lege dabatur, iligna quæ prima fuit. Id autem arboris est genus, frōdem habēs perēnem: vnde Cæcilius, Aduchitur cum iligna corona, et chlamyde in nostrā fidem. Postea magis placuit eadē ex esculo lous. Variatūq; & cū quercu est, siue ppter Arcadas is præcipue quercui reddatur honos, quos glādiophagos vocare diuinū oraculū solebat: siue ppter ea, qd ea arbor inter sylvestres fructu lōgē bellissima atq; fertilissima: inter mitigatas autē validissima. (Ab ea enim cibus & opes multarū gentiū, etiam pace gaudentiū erant glandes, pastēq; ex ea ferē atq; alites, inde magnum quoq; venatoribus instrumētū viscus erat) siue qd facilē militi fructū, tū ocus, tū passim quercus exhibebat, siue id cōueniēs seruati ciuis existat premiū, quoniā lous in cuius tutela sunt ciuitates, sacra quercus est: vnde poëta nobilis Claudianus, Mos erat in veterum castris vt tempora quercu Vallaret, validis fusum qui viribus hostis Casurum potuit morti subducere ciuem.

Sunt ergo ex glandiferis ciuicę coronę militum virtutis insigne clarissimū. Cedunt his murales vallaresq; & aureę, quanquā precio antecedētes sint: cedūt & rostratę, quāuis in duobus maximē fuerint celebratę, M. scilicet Varrone ē pyraticis bellis dāte Pompeio Magno: item M. Agrippa, tribuente Cæsare ē Siculis, quæ & ipsa pyratica fuere. Ante rostra nauium tribunali præfixa fori decus erāt, veluti Po. Ro. ipsa corona imposita videretur, postquā verò tribunitiis seditionibus calcari ac pollui cœperūt, postquā vires ex publico in priuatū magis singulisq; ciuiū quēri, ac sacrosancta omnia prophana fieri, tunc à pedibus eorum subiere in capita ciuium rostra. Dedit hanc Augustus coronam Agrippę, hac & Iulius Cæsar à Thermo in expugnatione Mitylenarū donatus est. Huius quoq; honore donari contigit à Romano populo latini parentē eloquii, M. T. Ciceronē, L. Gellio viro Censorio in senatu fauente, quòd huius amplissimi oratoris industria & eloquentiæ neruis esset truculentissima Catilinæ coniuratio detecta vindicatāq;. Sabinus autem Mansurius libro memorabiliū xi. teste Gellio, Ciuicam hanc coronam ei dari solitum dicit, qui eodem tempore & ciuem seruasset & hostem peremisset, atque eum locum in quo esset actū certamē obtinisset: Tyberium tamen Cæsarem consultum, hōc ne honoris insigne sumere quiret, qui ciuē in pugna seruasset & hostes inibi duos de medio sustulisset: verū locum in quo certamen esset actum amisisset, cūque locum amoto eo hostis potius accepisset, respondisse ait, ei huius coronę decus & honorem iure negari non debere, quum tam iniquo loco dimicatum esset, vt neque à quoquam etiam fortissimē pugnanti seruari potuisset. Addunt alii præter hæc

hec quæ à Sabino Mansurio ad ciuicam coronam spectare dicta sunt, conuenire maximè senatus, vt eo die fateatur, aliàs testes nihil pdesse, vt ciues fuerint auxilio quàmuis rege seruato. Decus non dant, nec crescit honos idem Imperatore seruato, quoniam conditores in quocūque ciuem summū esse voluerunt. Accepta licet vti perpetuò: ludos ineunti semper assurgi etiam ab senatu in more est, sedendi ius in proximo senatui: vacatio munerum omnium ipsi patrique & auo paterno. Coronæ triumphales sunt illæ quæ Imperatori victori aureæ præferuntur. Equidem quis corona ex auro donatus sit nō inuenio, quis autem primum donauerit, à L. Pisone traditur. A. Posthumius dictator apud lacum Regillum expugnatis Latinorū castris, eum cuius maximè opera capta essent, donauit ex præda hac, quæ laurea veterum tēporibus, aurea postea facta, idq; aurū coronarium vulgo dictum. Lauream coronā Pindarus atque Callimachus memorant Apollinem interfecto dracone induisse, esculeam alii. Ouidius,

Nē ve operis famam possit delere vetustas,
Instituit sacros celebri certamine ludos
Pythia, perdomitæ serpentis nomine dictos.
Hic iuuenum quicumque manu pedibūsve rotæve
Vicerat, esculeæ capiebat frondis honorem.

Nondum laurus erat, longoque decentia crine
Tempora cingebat de qualibet arbore Phœbus.

Laurea etiam Liber pater incessit cinctus, quū ex Indis triumphauit, cui hedera etiam sacrata erat, ex qua coronam alii perhibent primū omnium capiti suo imposuisse. Cæsar Augustus triūphans, laurū tenuit coronamque capite gessit ex lauro, quæ quāquā triumphis propriè dicata sit, gratissima tamē multis variisque rationibus domibus ianitrix Cæsarum. Ouidius,

Tu ducibus lætis aderis, quum læta triumphos
Vox canet, & visent longas Capitolia pompas.
Postibus augustis eadem fidissima custos,
Ante fores stabis mediamq; tuebere quercum.

Alio idem in loco,

Cur tamen apposita velatur ianua lauro,
Cingit & augustas arbor opaca fores?
An quia perpetuos meruit domus ista triumphos?
An quia Leucadio semper amata deo?
Ipsa ne quòd festa est, an quòd facit omnia festa?
Quam tribuit terris pacis an ista nota est?
Vtque viret laurus semper nec fronde caduca
Carpitur, æternum sic habet ille decus?
Causa superpositæ scripto testante coronæ
Seruatos ciues indicat huius ope.

Hec denique vt Cæsarum pontificūque, sic poëtarum quoq; domos exornabat & tempora, quibus coronandis apud veteres obseruatū legimus, cōsueuisse Græcos singulis lustris triplex certamē celebrare, Musicū, Gymnicū, Equestre, quæ Nero Claudius Romā primus omniū inuexit, Neronianaq; à nomine suo

Hh ii adpellauit,

appellauit, postea & Domitianus eū secutus celebrauit. Vt igitur athlētārū, sic communium scriptorum & maximè poëtarum victoribus præmia & honores constituebantur, deligebāturq; ex omni numero literatorū doctissimi aliquot, vt eorum iudicio qui carminibus decertaturi præ ceteris laudarētur, coronis & honoribus meritis, instar militum inter se pugnantiū illustrarētur. Nec id quidem ab re, eadem enim vtrisque propemodum gloria, idem vtrisque penè honos deberur, & his qui gesserunt, & his qui rerū gestarum & literarū et ingenii sui monumentis, posteris demādando, immortalitatē sint nominis affecuti. Qualis corona bellicis etiam se rebus inserit, leniter tamen & sine cruore, deditione hostiū ē vestigio subsecuta. Huic lenitati maximè cōuenire Veneris victricis frondem prodiderunt, quòd non Martius, sed quasi Venerius quidā triumphus foret. Eam coronam non in curru nec circū clangentibus tubis, sed pedes, patritiis in calceis, modulātibus tibiis quisq; gestabat, ducendo Pæanis cantu pompā. Tibia enim pacis est, Venerisq; arbuscula myrtus, quæ vim maximè bellumq; perosa est. Hac fronde myrtea triūphans de Sabinis Posthumius libertus in consulatu, qui primus omniū ouans urbem ingressus est, coronatus incescit, optabilemq; arborem fecit. Hæc omnium postea ouantium corona fuit, vno excepto M. Crasso, qui cum bello fugitiuorum cōfecto ouans rediret, senatusconf. facto per gratiam myrtum paruifaciens, lauro coronatus inuectus est. Maximus auctor est, curru quoque triūphantes myrtea corona vsos. L. Piso tradit, Papyrium Nāsonem qui primus in monte Albano triumphauit de Corsis, myrto coronatum ludos Circēses spectare solitum, auus maternus Aphricani sequentis hic fuit. M. Valerius duabus coronis utebatur, laurea & myrtea, q; & hoc vouerat. Corona muralis est quæ donatur ab Imperatore ei qui primus murum subiit, inque oppidum hostium per vim ascendit: idcirco, inquit Liuius, præcipuum muralis coronæ decus eius esse, qui primus murū ascendisset. T. autē Romilius primus omnium eques hanc accepisse coronam dicitur. Hac quoq; Q. Trebellius, & Sextus Digitus pariter in murū ascēdentes, virtutis causa ambo à Scipione donati sunt. Castrensis corona ea est qua qui primus hostium castra pugnando vallo introisset donabatur, & cui insigne erat ex auro vallū. Corona naualis est quæ solet donari maritima pugna ei, qui vi primū in hostiū nauem armatus transilierit. Atqui hæc et muralem & vallarem ex auro ferè donari cōsueuisse longum esset & operosum nimis externa domesticāque oratione complecti: quis item quāmq; prius inuenerit, quis ve primus acceperit: innumere enim sunt & penè infinitæ, ac multiplices de his libri à diuersis auctoribus conscripti. In vniuersum autē de his coronis apud Græcos quidē priuatim scripsere Mnestheus atq; Callimachus medici, & Theophrastus: ex nostris autem inscribere aliqui libros, flores verò prosecutus est nemo quem equidem inueniā. Deorū autem gentiliū coronas perstrinxit libro de ipsis edito cōmētator Claudius Saturnius, in quo ita exarauit causas & origines, species & solennitates, vt nulla gratia floris, nulla laticia frondis, nullus cespes aut palmes sit qui nō alicuius capiti inueniatur consecratus. Et hæc de coronis hætenus dicta sint.

Priuato

Lia subeunt in praesentiarum bellicae virtutis insignia, quae Imperatores certe soli non usurpabant, verum his potius communicabant quibus certaminum labores participarent: non enim ab re David in militem suum, Posuit, inquit, cruorem praelii in baltheo qui erat circa lumbos eius, & in calciamento quod erat in pedibus eius, nisi quia & in habitu ipso priuatorum quaedam insignia virtutum sunt. Est enim baltheus non tantum quo cingimur, sed etiam a quo arma dependunt, & signa legionis ex summa internosci possunt. Romanos etiam auxilia externosque torquibus aureis donasse, ciues non nisi argenteis constat, iidemque armillas dedere, quas non haberent externi: donabantur ob virtutem phaleris quoque & hastis antiqui. L. enim Siccius Dertatus qui trib. militum fuit, duodeviginti phaleris & hastis clx, eoque amplius donatus est: armorum nanque & imperii summa erat hasta, quam ob causam viri ea fortes donabantur, & captiui sub ea vaniebant, sicque tempore regum Romanorum ipsi reges pro diademate hastas habebant, quas Graeci σκήπτρα dicere. Nam ab origine rerum pro diis immortalibus veteres hastas coluere, ob cuius religionis memoriam postea simulachris hastae addebantur. Nec phaleris solum & hastis ob virtutis merita veteres constat esse donatos, sed & bullis. Tarquinio enim Prisco omnium primo filium quum praetextae annis occidisset hostem, bullam auream donatam legimus: unde bullae usus postea successit, adeo ut eorum qui equo meruissent insigne id haberent, quo & nobilium quoque filii a plebeis secerneretur. Erat & exteris gentibus & nostris hominibus auctoritatis & amplae dignitatis ornatus annulus aureus, cuius fabulae primordium aruspices ex Alia tradidere, vinculorum potius interpretatione fatali quam gestaminis. De Prometheo nanque fabulosum reor, quod illi annulum primum & ferreum dederit antiquitas. Mide autem annulum quo circumactio habentem nemo cerneret: quam fieri id quidem possit, ut inquit Cicero, quis non etiam alienum a vero, ac magis abhorrentem quoque dixerit? Fama est etiam Pyrrho regi qui bellum aduersus Romanos gessit Achatem fuisse lapidem, non fabulosum, sed preciosissimum, in quo quidem rerum diuersarum, iumentorum, fluminum, nemorum, volucrum, ferarumque nulla penitus manu artificis, sed naturae spectarentur imagines, non impressis, sed ingentis figuris, tam sparsis tamque nexis inuicem notis, ut tot imaginum in tam paruo spacio vnaquaque suis digno discernetur insignibus. Est etiam Policratis annuli fama vetustior, cuius sardonius ille in delitiis habitus abiectus in mare capto relatus est pisce, ipso circiter cccxxx anno urbis nostrae interfecto. Et quamquam iliacis temporibus nullos fuisse annulos apud Homerum legimus, tum & codicillos epistolarum gratia inusitados, nodi non annuli nota colligatos fuisse non dubium sit, apud Carthaginenses tamen ferunt annulorum ornatum accipi solere pro numero expeditionum in quibus militasset. Lacedaemonii ferreis usi feruntur. Apud Romanos equestri ordinis annulus quondam fuit ornatus, equites a plebe secernens: nec simul cum equestri senatorioque ordine coepit, verum aliquandiu post annulos habuisse aureos eos manifestum est: siquidem his tantum qui legati ad exteras gentes ituri essent, aurei publice donabantur, quibus quum

intra domos ferreos gestarent, in publico tantum vterentur: credo quoniam ita exterorum ornatissimi intelligebatur, neque aliis uti mos fuit quam qui ex ea causa publica acceperant, vulgoque sic triumphabant, ut cum corona Hetrusca aurea sustineretur a tergo, annulus tamen in digito ferreus erat. Sic triumphavit C. Marius de Jugurtha. Aureum tertio consulatu sumpsisse traditur: sicque Romae quidem non fuit aurum nisi admodum exiguum longo tempore: certe a Gallis capta urbe ut pax emeretur, non plus quam pondo M. soluere potuere. Secundo etiam Punico bello, annulorum perquam rarus erat usus. Nam quando ad Canensis maxime cladis pompam Hannibalis iussu in vestibulo curiae annulos aureos effusos costet, eorum ratus aceruus fuit, ut metientibus dimidium super tres modios, quidam autem tres, quidam duos integros Carthaginem missos asserant: quoniam fama tenuit, ut Livio placet, quae propior vero est, haud plus fuisse modio: adiecitque deinde verbis quo maioris cladis indicium esset, neminem nisi equitem, aut eorum ipsorum primores id gessisse insigne. Multi etiam equitum & qui praetura functi sint numero, in ferreo censu erant, annulorum huiusmodi aureorum usum aspernati, ut Manilius, L. Suffidius, Calphurniusque & alii plerique fortissimi Romanorum, tamquam probrosum, muliebre, & nota dignum id esset: unde adhuc illud Gracchi in Nevium celebre memoratur, Considerate, inquit, Quirites sinistram eius: en cuius auctoritatem sequimini, qui propter mulierum cupiditatem, ut mulier est ornatus. Qui primus itaque annulum instituit, non ab re laevis manibus atque latentibus induit, quasi non securus dexterae fuerit ostentandae. Crassus imperator maximus in senectute duos habuit annulos, causam praeferebat: quia pecunia ei immensa crevisset: utque severitatis illius praeae nonnullis annuli omnino nulli, sic praecipuis etiam viris quibusdam laevi tunc aetate gemmati sculptique fuere. Ad id auiditatis studium pergressus est Sylla, ut annuli gemmae insculptam eius rei gestae circumferret imaginem, eaque continue vteretur. Erat autem sculptura Ptochus, is superioris Mauritaniae rex erat, quem lugurtham generum traderet Syllae, qui manibus susciperet, quod inter Syllam & Marium insanabilis eius discordiae causa fuit, quae fere rem Romanam evertit, quum multi qui invidia in Marium flagrarent, id fuisse opus Syllae inuulgarent. Pompeii quoque annulum gemmam legimus habuisse, ensiferi leonis calaturam habentem. Verum etiam non ornatus tantum, sed signandi causa annulum gestare moris erat, unde neque plures quam unum, neque singulis nisi liberis, quos solos fides decerneret, quae sculptura asseruabatur, habere licebat, ideo gestandi huius annuli ius famulis non erat. Annulos etiam quidam mortis gratia, in cerauneis, & hyacinthis & smaragdis aliisque gemmis sub quibus venena includebatur parare. Sic Demosthenes belli dux & summus oratorum Graeciae, sic Pœnorum dux Hannibal, sic Heliogabalus, ut hausto quod sub gemma annuli habebant veneno, quum opus esset, hoc est, si quando vis aliqua urgeret, ilico absumeretur. Aureorum itaque annulorum usus equites, ut diximus, a plebe secernebat, quum eos qui equites non essent ferreos habere mos esset, nec aliud quicquam pacis tempore. Nam in preliis auro quibusdam arma decorare mos etiam fuit, praesertim apud Gallos, de quibus non ab re extat adhuc Homericum illud, Aurea caesaries ollis atque aurea vestis. Virgatis lucet sagulis, tum lactea colla Auro innectuntur. Simili modo

do Alexandri quoque exercitus Argyraspides nonnullos, ob arma argentea appellatos legimus: sicut nostri temporis duces equitesque lophos habent & galeas, ac lacernas, auro plurimo argentoque redimitas.

Merita victorum ac triumphantium, cognominibus siue prænominibus celebrata, Cap. IX.

Sed præter dictarum cumulum rerum, cognomina siue prænomena etiam his qui meruissent ex rebus clarissime gestis ad nominis diuturnitatem addebantur, veluti Romulo à ῥώμη, hoc est, robore dicto, quæ Quirinum veteres cognominauere, tamquam id cognomen Martium quippiam & bellicosum præ se ferret. Veteres enim lanceam Quirinum vocare solitos legimus, eam quoque in regia positam Martem appellare. Lancea quoque donari consueuisse illos qui in bellis quam acriter strenueque pugnantes fortitudinis laudem meruissent, proinde effectum esse ut Romulus veluti Martius quidam deus et pugnax, Quirinus diceretur: quanquam nec clari desint auctores, qui id cognomen ex eo ductum asserant: quod ciues Quirites appellarentur, qui regi suo nomen imposuere: siue quod Cures rex ipse Romanus vixerit. Camillus dictator recuperata ex hostibus patria, ac in urbem triumpho inuectus, rediens iocis militaribus, quos de more incoditos iaciebant, Romulus ac patres patrie coditorumque alter urbis haud vanis laudibus appellatus est: nec aliter M. Claudium quinquies cos. Marci quoque filium cognominatum perhibent: quum enim esset exercitatione bellicosus, manu ac toto corpore potens et vir suapte natura ad dimicandum ardens, ei sicuti Possidonius inquit, cognomen quod Martium est primum ex familia fuisse Marcello: atque ut eodem Possidonio auctore Fabium clypeum, sic hunc à Romanis gladium vocitatum constat. Sic M. Manilio quia Gallos primus ab arce depulit, quum per noctem inuasere Capitolium, Capitolino ei cognomen est inditum. Africani autem militarisne prius fauor, an populares auræ celebrauerint, an sicuti Felicis Syllæ, Magnique Pompeii patrum memoria conceptum ab assentatione familiari sit, non satis compertum habeo, primus certe hic imperator nomine victæ à se gestis, ut inquit Liuius, est nobilitatus: quod equidem profiteor apud tantum auctorem me non parum admirari, quum Cn. antequam Martius captis Coriolis urbe Volscorum, Coriolanus ob egregia militia facinora dictus sit. Quid Cato ille primus, nonne Censorius à seueritate censoria, quum Priscus antea vocaretur, postea Cato virtutis & sapientiæ quasi cognomentum ei est additum? siue ut Cæsariensi placet, à catus, quod non, ut aiunt, sapientem, sed acutum sonat, ut Helius Sextus & Varro tradunt: siue quod cum Plutarcho auctore Romani in quo multarum rerum usus & experientia vigeret Catonem nominauere? Fabius item Rutilianus simul concordie causa, ne humiliorum manu comitia essent, omnem foresem turbam excretam in quatuor tantummodo tribus coiecit, Urbanasque eas appellauit: adeoque eam rem acceptam gratis animis ferunt, ut Maximi, quod tot victoriis non poterat, nomen, hac sibi ordinum temperatione pararet. Quod quoque Fabius Cunctatoris sibi cognominationem asciuit, siue quod ingenio & suapte natura remissior esset: quippe qui armorum clementia, ouicula iudicaretur: siue quod de industria nouam victoriam ac salutarem cunctando, nec cum hoste configendo Romanam rempublicam restituerit. Alter quidam quod paucis post patris obitum diebus funebribus

nebris ludis gladiatorum munus exhibuerit Celerem vocauerūt, celeritatem ac apparatus maturitatē admirati, sicut Appium Claudiū victis Vulfinensibus audacię cognomēto nominatū. In annalibus etiā scriptum esse inuenio, L. Siccū trib. pleb. plus quā credi debeat strennuū bellatorem fuisse, nomenq; ei factum ob ingentem fortitudinē, appellatūq; Romanum Achillem: nec aliter hac L. Siccus, Q. Cottius propter fortitudinem cognominatus est. T. Manlio summo loco nato cognomentum est Torquatus, causamq; cognomenti fuisse accepimus, Torquis ex auro induuias, quam ex hoste quem ceciderat detractam induit, quo ex facto ipse posteriq; eius Torquati sunt cognominati. Valerius autem Maximus adolescens ac tribunus militaris sua etiā virtute nixus & opera corui alitis repentē diuina quadam vi aduolantis & aduersarii oculos & prospectum alis & vnguibus præpedientis, quia ducē Gallorum vicit interfecitq; ob hanc causam cognomen sibi Coruini vendicasse haudquaquam est nobilium scriptorū qui secus dixerit. Idem ob victam Messanam, nobilissimā Siciliae urbem, primū honoris causa Messana, deinde paulatim vulgo literā permutante Messala nuncupatus. Cornelius Rufus eo decemuiro, bello Punico secundo, suadēte vt libri Apollinares ex libris Sibyllinis instituerētur, Sybilla ob eam rem postea vocatus est, & vt nos antē diximus corrupto deinde vocabulo Sylla nominari cœpit: vnde & Sylla dictator postea sequitur, qui fœlix cognomento vt apud Latinos habitus est, sic apud Græcos se inscripsit L. Corneliū Syllam venerē, vt in Chæronia Plutarchi qui de hoc Græcē descripsit notum est, et vt de bello Mithridatico trophæa pariter inscripta reperta sunt: nec id ineptē: Plurimū enim Veneris, non nox, vt inquit Menæder, sed fortuna sortitur, cui cū clarissimē rebus ipsius gestis sese ipse dicauit, exclamās iuxta Oedipodē Sophocleū, Ego me ipsum fortunæ filiū fero. Iulius Cæsar prænomen Imperatoris & cognomē patris patrię inter alia permulta nomen suū illustrantia decerni sibi voluit. Huius successor Octavius quoq; Cæsar ampliore Augusti cognomine dictus est: vel q; magnos, sãctos, fœlicesq; augustos vocāt: vel q; loca religiosa et in qbus quid auguratō cōsecraretur, augusta dicerētur, ab auctu, vel ab auiū gestu, gustūq; quę idē sūt. Q. Fabius Maximus Gallica victoria cognomē Allobrogis sibimet ac posteris peperit: sic à deuictis hostibus bello, Germanici sibi cognomen meruit. Hęc itaq; cognominationē siue prænominationē assument apud nostros, quemadmodum apud Græcos huiuscemodi indi solebāt prænomina siue cognomina: sic Dionysio plurima ab rebus quas egit sunt ab hominibus indita. Nam alii Bacchum à mulieribus quæ bacchantes illum sequebātur dixere, alii à torculari quo vinum exprimitur Lenxum, quidam Bromium, à tonitru qui in eius ortu cōtigit. Pingenius insuper ex eadē appellatur causa. Quinetiam triumphator dicitur, q; primus omnium de Indis, multis cum spoliis in patriam reuersus triumpharit. Liberum etiam appellatū putant non ob licentiam linguę, sed quia liberat animum à seruitio curarum, efficiatq; vegetiorem, & audaciorem in omnes conatus reddat: Patrē proinde, q; de Indis victoria potitus, Thebani sese liberos ipso viuēte & quasi sub optimi patris tutela seruatos arbitrarentur. A rebus gestis iusuper alia, sicuti Sotera & Callineon: à virtute

virtute, ut Evergeté & Philadelphon. Iam excellentem virtute abstinentiæ Aristidém fuisse asserunt, tanta vitæ integritate Photionem ut cognomine ille iustus, hic bonus sit appellatus. A virtutis quoque præstantia prudentiæque ac viriû, Iouis filios appellauerunt, ut Acacum, Minoa, & Sarpedona. Ferocissimos & immanes & alienos ab omni humanitate tanquam à mari genitos, Neptuni filios dixerunt. Cyclopa, Geriona et Læstrygonas: à fortunæ felicitate, ut Eudæmona, sicut Bassum secundum vocatum legimus: ab exitio verò urbium, siue peritia disciplinæque obsidionis faciendæ, machinarumque solertia, & ad expugnanda oppida inuentione, Poliorcetes cognomentum fuit Demetrio Antigoni filio, duci illius temporis indycto. Nonnullos adhuc è nascendi sorte nuncupamus, ut Proculos qui foris procul absentibus parentibus nati sunt, Posthumium qui patre mortuo, Vopiscum quum ex gemellis superstitem alteri esse contigerit, Casarē quum enecta parente exciso vtero gignitur, sic Scipio Aphricanns prior natus, primusque Romanorum ob casum matris vterum Casar dictus est, Seruium qui mortua matre in vtero seruetur. Nonnullos corporeum etiam prænomen siue cognomen habuisse legimus. Horatius enim Cocles quum alterum oculum antea bello amisisset, cognomentum admisit quasi luscus et vno lumine tantum cernentis. Luscus enim et vniculus Coclites dixerunt veteres, sicque Cyclopa coclites legimus dictos, quod oculum unum habuisse memorantur. Quidam tamē id ex similitudine nasi tractum autumant, qui sub ipsa fronte ita depressus demissusque erat, ut nullum ferè inter oculos discrimen extaret, ipsaque supercilia commixta inuicem confusaque forent: idcirco volentibus eum multis Cyclopem nominare, delapsa loquendi consuetudo obtinuit, ut iam Cocles à plurimis appellaretur. M. quoque Tul. in extrema nasi parte eminens quoddam in figuram ciceris habuit, à quo Ciceronis cognomentum sibi inditum est. Quæ etiam Fabius Cunctator à verruca in labiis verrucosus, & Cneus ob insignem naui appellatus. M. Curtius & Cn. Papyrius Carbo quia cum dentibus eos nasci contigit, ob id Dentati cognominati sunt. Neoptolemus à capillorum qualitate Pyrrhus, à quo & pyratice primum ars perhibetur inuenta. Ascanius à prima barbe lanugine, quæ ei tempore victoriæ nascebatur, Iulius. Artaxerxes à dextra manu illius læua longiore, Longimanus. Ancum prænomen Varro ex Sabinis translatum putat. Valerius Antias scribit quod cubitum vitiosum habuerit, quod Græcè ἀγκύρα, vocat. Papyrius è præcipua pedum pernecitate Cursor. Quorum verò in nascendo non caput sed pedes primi extiterant, qui partus difficilimus & ægerrimus habetur, Agrippæ appellati, vocabulo ab egreditudine & pedibus confecto. A cognatione alios dictos legimus, ut Manlios, & Cornelios, & Põpeios, quos quia auctor ex Hispania Pompeius boum pompam duxerat, alii cognominatos perhibent. Sic apud Græcos Heracles, & Pelopidas à morum imitatione, & quadam quasi similitudine aliis plurima contigerunt, viuentium gloriā prorogantia: quum alii fulmina, ut, geminos duo fulmina belli Scipiadas, cladē Libyæ: alii victrices aquilas & accipitres inuictos, alii & diuos deorumque genitos, ut Alexander ille Macedo, & præter eum ducem plerique alii cognominari se ingenti cum voluptate voluerint.

Ex rebus strenuè gestis maiorum prœmia.

Cap. X.

ET quoniam eò impendi labor ac periculū persepæ solet vnde emolumentum atq; honos speretur, nec discriminis quippiā sunt aggressurī homines, si magnis conatibus magna prœmia haud proponantur, fuerunt præter hæc, quæ modò diximus, alia ob strenuè gesta fortissimis ducibus, auxiliariis, & legionibus, tū ex senatusconsulto, tum ex maiorū liberalitate concessa, quæ plurima quidē & varia pduntur. Decreuerūt enim ad prœmia superiori Aphricano paribus ornamenti exoluēdas statuas plurimas, & triumphali etiam habitu visendas, in pluribus & celeberrimis vrbis partibus, in comitio, in rostris, in curia, in capitolio ponere decreuerunt, continuū per omnes vitæ annos consulatum perpetuamq; dictaturam tribuere: decreuerunt vt imago eius triumphali ornatu ē templo Iouis optimi maximi exiret, & quæ sibi neq; plebiscito dari neq; senatuscōsulto illius magnitudo animi ac spectata modestia passa est, post obitum recusare non potuit. Liberalis etiam Po. Ro. magnitudine munerū, quod Attalo regi Asiā dono dedit: sed Attalus testamēti equitate accepti muneris haud immemor, qui eandem Asiā moriens Po. Ro. legauit. Eumenes Attali regis frater, & qui auxilio aduersus Antiochū Macedonē fuit, omnibus Asiæ ciuitatibus, quas Antiochus bello amiserat à senatu donatus est. Pompeius Deiotaro Gallatiæ regi Armeniā minorē contulit: q̄ socius bello Mithridatico fuerit. Numidarum item rex Massinissa in amicitia receptus à P. Scipione Aphricano, multa & præclara rei militaris facinora quū fecisset, ob quæ victis Carthaginensibus & capto Syphace, cuius in Aphrica magna atq; latū imperiū, magnā gloriā nostris hominibus peperit, Po. Ro. quascūq; vrbes & agros, quos manu ceperat, sibi dono dedit. M. Curius quū Italia Pyrrhū regē exegisset, decretis à senatu septenis iugeribus agri populo, sibi autem quinquaginta, popularis assignationis modū non excessit, parum idoneum reipub. ciuem existimans qui eo quod reliquis tribueretur contentus non esset. P. Cornelii quoq; Scipionis consulis decretum de agris militum eius fuit, vt quot quisque eorū annos in Hispania aut Aphrica militasset, in singulos annos bina iugera acciperet. Scipionem itē posteriorē dona militaria his qui strenuā operam ediderant diuidentē, T. Labienus vt forti equiti aureas armillas tribueret ad-mouit: eoq; se negante id facturum ne castrenses honos in eo qui paulo antē seruiuisset, violaretur, ipsi ex præda gallica aurum equiti largitus est: nec tacitē id Scipio tulit, nanque equiti, Habebis, inquit, donum viri diuitis: quod vbi ille accepit, proiecto ante pedes Labieni auro, vultū demisit. Idē vt audiuit Scipionē dicentem, Imperator te argenteis armis donat, alacer gaudēsq; abiit. C. etiā Marii præcipuus non solum, cæterū prapotens gratæ mentis fuit affectus: duas enim Camertium cohortes mira virtute vim Cymbrorū sustinentes in ipsa acie aduersus cōditionē fœderis præter omnes leges ciuitate donauit: quod quidem factum quum à nonnullis accusaretur, aiebat verba legum propter armorum strepitum exaudire nequiuisse. Insuper quū C. Lucius sororis filius atque præfectus in eius secundo consulatu militi cuidam præstanti forma Trebonio nomine sub se militanti vim afferret, & ab adolescente occisus esset, multis Trebonium

bonium accusantibus ac nullis patrocinantibus, Trebonius à se illum occisum qui in magistratu esset non negavit, sed hanc necis causam dixit atque probavit: quod Lucio se sollicitanti obstitisset, & quamvis multa darentur, suum tamen corpus nunquam prostituere voluisset: itaque Marius quæ pro præclaris militiae facinoribus corona dari consueverat, ferri ad se iussit, Trebonioque imposuit. Bandius quum aliquando Marcellum salutasset, quis nam sit homo Marcellus rogat, quum illum probe norat antea: eo autem respondente, L. Bandius, quasi lætatus magnopere admiratusque Marcellus, Tu ille Badius es, inquit, cuius maxima inter Cananarum bellatores fama est: quod P. Aemilium consulem solus ne deserueris, in quem cum densissima conicerentur missilia ea corpore subiiciens excepisti? assentiente Bandio & vulnera quædam ostendente, Talia, inquit, quum in nos amicitiae signa proferres, ad nos cur non confestim ibas? an nos ad retribuenda amicorum virtutis præmia, quibus & penes hostes tantus habetur honos iniquos celsisti? Hæc benignè locutus comprehensum dextra iuuenem eximio ad pugnam equo & quingentis argentei drachmis donat. Hannibal militibus suis quoque Insubrium agro in concione vocatis amplissima & certissima præmia pronunciat. Agrum enim sese daturum in Italia, Africa, Hispania, et ubi quisque velit immunè ipsique accepisset liberisque: qui pecuniam quam agrum maluisset, eius se voto satisfacturum: qui Carthaginenses ciues fieri vellent, potestatem facturum: qui domos redire mallent, daturum se operam ne cuius suorum popularium immutatam secum fortunam esse vellent. Seruis quoque dominos prosecutis libertatem proponit, binamque pro his mancipia dominis se redditurum, eamque ut scirent rata fore, agnum læva manu, dextra sihic retinens: si falleret, Iovem ceterosque precatus deos ita se mactarent, quemadmodum ipse agnum mactasset, et secundum precationem pecudis caput elisit. Et ne sua deessent præmia claris gestorum titulis, eminentibus Cæsar grauioribus preliis, singulis legionibus quæstores præficiebat: qui fortiter agentes agnoscerent, & remuneratione dignos afficerent. Diuitias idem ac pecunias non voluptatis aut suarum gratia deliciarum ex bellis cumulasse, sed communia potius virorum fortium præmia apud se conservata iacere voluit, sequi maxima ex parte locupletari putans, quoties illa à benemeritis viris militibusque impartisset. Aurum namque & argentum ceterasque diuitias ex hostibus partas, quanta horum aderat copia magno in numero Romam mittebat, ædilibusque ad spectacula tribuens, prætoribus quoque atque consulibus eorumque donans vxoribus multos sibi allexit, aliosque omni spe donisque dimisit. Illud inter cuncta nec silentio prætereundum: quod ærarium Populi Romani. quot tot reges victi, tot Asiae populi, tot nationes, tot bella, tot triumphi compleuerant, & tot annis intactum manserat, primo introitu in civili bello suo, vno die solus exhausit, interque alia, ut scriptum est, protulit ex eo laterum aureorum xxxvi. milia, & innumera pondo, trium milium, siue ut alibi, quatuor milium centum triginta & quinque: argenti verò nongentorum propè milium. Nec aliam ob rem, ut diximus, quam cupiditate largiendi: nam ut alter ait, Nemo liberalius victoria usus est: nihil enim sibi retinuit nisi dispensandi libertatem. Inde magnifica & probanda omnibus Titi vox, & exhortatio illa Hierosolymarum obsidione, Me pudeat, inquit, nisi cum qui prius murum ascenderat remuneratione inuidendum

inuidendū fecero, vt si quidem vixerit similibus præsint. Nec pollicitis minor inuentus, qui in concione, ea deuicta dixit illis, qui maiore vi decertassent, & preclaris facinorū titulis naturā suam rebus bene ac fortiter gestis nobiliore reddidissent, præmia & honores redditurum, nec eorum vllum qui plus alio laborasset iusta necessitudine cariturum. Confestim itaque iussit eos quorum partes erant, indicare quosnā scirent omnes fortiter gessisse, & nominibus suis quosq; interpellās præsentes collaudabat, quasi qui domesticis recte gestis, satis superq; laetarentur, & coronas eis aureas imponebat, & torques longasq; hastas & signa ex argento facta donabat, & vniuscuiusq; ordinem mutabat in melius: quin etiam ex manubiis aurum & argentum, vestes item aliamq; prædam summa quadam liberalitate distribuens.

superstitum non solum sed defunctorum ducum memoriae celebres tituli, et de columnis, obeliscis, pyramidibus, arcubus, statuis, clypeis, tabulis, cantarisque ad id exedificatis,

Cap.

XI.

Vnc memoriæ nedum superstitum sed defunctorum ducum prorogatae celebres titulos referamus, ac primum Iouis, qui vt cæteris deitatis nomine, ita & rebus gestis multorū opinione superior fuit. Etenim, vt Eumerus qui res gestas eius & cæterorum qui dii putantur colligens, historiamq; contexens ex titulis & inscriptionibus sacris quæ, in antiquissimis templis habebantur auctor est, in phano Iouis trifilii auream columnam esse positam ab ipso Ioue constat, in qua, titulo monstrante, sua gesta perscripsit, vt monumentū esset posteris rerum suarū. Sesoosis finem expeditionis in Thracia statuens, multis in locis ab se deuictis columnas erexit, in quæ Aegyptiis quas sacras dicunt literis scriptum extat, Hanc prouinciā armis subegit rex regum, princeps principum Sesoosis. Quid Alexander ille Macedo? nonne in Sogdianorum finibus Alexandriam condidit ad cōtestandos itineris sui terminos? quo in loco ab Hercule primū, à Libero deinde patre, Cyro item & Semiramide atq; ab ipso Alexandro deniq; aræ sunt constitutæ, quod proximum gloriæ omnium duxerint illò vsque promouisse itineris sui metas, ab illa parte terrarū fluuio fines secante, quem Bactri soli Iaxatem vocant, Scythæ Filin nominant, hunc eundē esse Tanaim exercitus Alexandri Magni crediderunt: verum vbi Demodamas Seleuci & Antiochi regū dux, satis idoneus verò auctor transgressus agmen istum titulos omnes supergressus, alium esse q̃ Tanaimprehēdit, ob cuius gloriæ insignē dedit nomini suo vt altaria ibi strueret Apollini Dindimo, hoc est, Colliminio: q̃ limes Persicus vna cū Scythis iungeretur. Idem Alexandrum triumphorū suorū auspiciis cōdidit in Aegyptii maris litore urbē aliā sui nominis, quā metatus est Dénochares siue Democrates architectus memorabili ingenio, xv. milia passuū laxitate cōplexus, ad effigiē Macedonicæ chlamydis, hoc est, orbe gyrato, lacunoso dextra leuāq; anguloso pcursum, iam tū tamen quinta situs parte regi dicata. In diuersis insuper Asiæ regionibus xii. inuenitur cōdidisse muros eorū, insigniēs Græcorū quibusdā elementorū characteribus, vti legeretur in eis, Alexander rex filius Iouis fecit. Idem Herculi & Liberi patris laboribus superatis, præcepit ei, quem Persidi præfecerat, vt pilas solidas auri pedum vicenum quinum erigeret, & in his facta eius scriberet poneretq;

ponerétq; in vltima India, vltra Liberi patris & Herculis trophæa: vnde ad præceptorē suū Aristotelē scribēs, Et ego, inq; mea quinq; aurea trophæa prioribus altiora denis pedibus statui, atq; imperaui, quæ miraculo sint futura, charissime præceptor, posteris, scilicet nō parua admiratione nouū perpetuūq; virtutibus monumentum, non inuidendū mortalibus perpetuæ de nobis opinionis, & animi industrię. Huius regis gloriam æmulati sunt Romani, sed non diuitias adęquarunt: statuerunt enim columnas & ipsi quæ rerū gestarum referrent memoriam, sed æreas atque marmoreas. Augustus nanq; victor totius Aegypti quam Cæsar pro parte superauerat, multa de nauali certamine sustulit rostra, quibus cōflatis quatuor fecit columnas, quæ postea à Domitiano in Capitolio sunt collocatæ: nā rostratas Iulius posuit victis Pœnis nauali certamine, è quibus vnam in rostris, alteram ante curiam positam constat. Fuerunt & marmoreæ colūnæ, quibus apud maiores, nobiles aut sub montibus, aut in mōtibus sepeliebantur: vnde natū est vt supra cadauera aut pyramides fierent, moles ab imo latissime, in summitates acutissimas desinentes, sic dictæ, quòd ad ignis speciem in conū tenuarētur, aut ingentes collocarentur columnæ. Verūm quanquā de pyramidum mole ac forma scripserint Herodotus & Homerus Durisianus, Aristagoras, Dionysius, Artemidorus, Alexāder, Polyhistor, Buthoriades, Antisthenes, Demetrius, inter omnes eos tamē non constat à quibus cœptę sint authoribus. Erigendarum autem dicandarūque pyramidum causa in Aegypto, regum pecunię ociosa & stulta ostētatio à plerisque traditur, ne pecuniā successoribus aut æmulis insidiantibus præberēt, aut ne plebs ociosa lāgueret. Columnarū verò vsus in Romanis cœpit à Cornelio Menio, qui priscos deuicerat, anno vrbs cōditę ccccxvi. Erat & in foro Traiani columna sub qua ossa eius posita in vrbem aureā collocata fuisse constat, permanentq; duæ adhuc Romæ Hadriani & M. Antonini suis nominibus celebres. Harū autē ratio est, quibus dicatę fuerint attolli super ceteros mortales, quemadmodū in vrbe Roma inter diuersas moles obeliscos videmus plures, aliosq; iacentes, alios erectos, quos Imperatores maximi bello domitis gentibus & prosperitatibus clarissimarū rerum gestarū elati diis superis in religione dicarunt. Sic Sesoosis Aegypti rex obeliscos ex lapide puro duos erexit, vtrūq; altū cubitis cētum viginti, in quibus tum imperii magnitudinem, tū quas subegit nationes descripsit. Sic apud Hyberos pugnacē gentē tot obeliscos erigere circa cuiusq; sepulchrū moris erat quot homines ex numero hostiū ille necasset. Erant & triūphales arcus, suntq; adhuc Romę suo loco, imprimis Imper. Cæsaris, L. Septimii, & Imper. Cæs. M. Aurelii, Antonini Pii, rerum suarum insigni marmore & claro artificio, vt impressa docet inscriptio. Et arcus etiam triumpho insignis Cōstantini, quem incisæ literę liberatorem vrbs, fundatorem quietis indicāt. Est & nobilis atq; triūphalis Hierusalē, hunc titulū habens, Diuo Vespasiano & Diuo Tito filio. S. P. Q. R. Pauca reliquorū deinde vestigia supersunt, quanq̃ trecētos et viginti triūphos ab vrbe cōd. ad hęc ipsa quę modò diximus tēpora numerēt. Nec etiā dubiū est ob virtutis miraculū quin maiores nostri reges ipsos vita fūctos, iactare summis laudibus, ac nouis et exquisitis honoribus cœperint, siue vt fieri solet in adulationē corū,

sive ob beneficia quibus erant humanitate compositi, ipsi reges deinde cum charissimi fuissent his, quorum vitam composuerant, multisque honoribus refererant, non parum denique sui desiderium de medio sublatis reliquerunt: sicque homines gentis illius, sive Samii, sive Corinthii, sive Assyrii, sive Aegyptii, sive alterius gentis fuerint, simulachra finxerunt & statuas, ut haberent quo aliquam voluptatem ex imaginum talium prospectione reciperent, progressique longius per amorem memoriam coeperunt colere defunctorum, ut & gratiam referre benemeritis videretur, & successores eorum allicere ad bene imperandi cupiditatem: quod orator eximius in Natura deorum monet dicens, Suscepit autem vita hominis consuetudoque communis ut beneficiis excellentes viros in celum fama ac voluptate tolleretur. Hinc Hercules, hinc Castor, hinc Pollux, hinc Aesculapius, hinc Liber, & alio loco, atque alio, & in plerisque ciuitatibus intelligi potest, acuendae virtutis gratia: aut quo libentius reipublice gratia periculum adiret optimusquisque, virorum fortium memoriam honore deorum immortalium consecratam. Hac ratione Mauri proprios reges, Romani suos Caesares, & qui viri fortitudine insignes erant consecrauerunt. Inde per gentes & provincias singulas varia deorum religio mutatur, dum non vnus ab omnibus deus colitur, sed propria cuique maiorum suorum cultura seruatur. Hoc ita esse Alexander Magnus insigni volumine ad matrem suam scribit, metu suae potestatis proditum sibi a diis, hominibus, a sacerdote secretum, quod maiorum & regum memoria seruata sit: inde paulatim cultu in metum verso, superstitionem mortiferam irreplisse, verumque esse poeticum illud, Primos in vrbe deos fecit timor. Quo autem tempore huiusmodi diuini honores mortalibus esse coeperint, non est obscurum, praesertim quum nulli reges ante Saturnum vel Vranum fuerint, & Iouis temporibus ab initio templa constituta essent, & noui deorum cultus inuenti. Sic hominum effigies quum non solerent, exprimi, coepere, nec nisi ab aliqua insigni eorum qui diuturnitatem nominis meruissent, primoque sacrorum certaminum victoriae, maximeque Olympiae, ubi omnes quicumque victores fuissent simulachra effingi solere moris erat, eorum qui ter huiusmodi in certamine superiores euasissent, ex vniuerso corpore lineamentis ad ipsum similitudinem expressis. Primus tamen hic statuarum honos, ut videre videor, Graecis debetur, nullisque apud eos reor plures dicatas quam Demetrio Phanostrati filio Phalerio, qui quum apud Athenienses concionaretur, urbi praefuit annis decem, aereisque statuis honoratus est trecentis sexaginta, quarum plures equestres erant, & in curribus seu bigis stabant summoque studio ferme intra quadringentos dies consummatae erant. Iam quum apud Athenienses clarissimus esset, sic quoque ipse ab ea quae cuncta consumit inuidia tentatus, quippe insidias passus a quibusdam, mortis sententiam absens excepit, non tamen eius corpore potiti sunt, verum ipsius deicientes imagines, a rugine de industria foedatas, alias quidem vendiderunt, alias submerferunt, alias in frustra conciderunt, vna autem in acie seruata: atque hoc intulisse Athenienses huic Demetrio, iubente rege, proditum est. Apud Romanos etiam & pedestres & equestres statuas procul dubio aliquandiu in summa veneratione & auctoritate habitas constat, equestrium tamen origo perquam vetus est, & cum foeminis etiam honore communicato,

to, exemplo Clodiae cuius statua equestris erat, ceu parum esset toga eam cingi, quum nec Lucretiae, nec Bruto qui expulerat reges, propter quos Clodia inter obsides fuerat decerneretur: & quanquam Catonis in censura vociferationes essent, mulieribus Romanis in prouinciis statuas poni, non tamen potuit inhibere quominus Romae quoque ponerentur, sicuti Corneliae Gracchorum matri, quae fuit Africani prioris filia. Togatae antiquitus statuae dicebantur, deinde nude, hastam tenentes: graeca enim res erat, statuas nudas dicare, nihilque in eis condere: e contrario vero Romana, togas & militares thoracas superaddere. Caesar quidem dictator loricae sibi in foro dicari passus est statuam. Fuit Marci Tremellii equestris toga, qui Samnites bis deuicerat, captamque Anania populum stipendio liberauerat. Fuit etiam Scipionis qui bellum in Asia gessit, Antiochumque deuicit non solum cum chlaamyde, sed etiam cum crepidis in Capitolio sita. Dicabantur quibusdam argenteae, quibusdam aureae. Pompeius namque in triumpho Pharnacis qui primus regnum tenuit in Ponto argenteam transtulit. Mithridates item currus aureos & argenteos, quanquam nec desint qui argenti visum primum Diuo Augusto dicatum in statuis falso arbitrentur. Aurea autem statua, ac omnium primum nulla inanitate, in templo Anetidis, numine gentibus illis sacratissima posita est. Antonii deinde Parthicis rebus direpta statua quoque regis Assarii quam non adorasse capitale erat, ex auro fuit sexagintarumque cubitorum proceritate. Domitianus etiam apud nostros quum de Dacis Germanisque triumphasset, tantae fuit insolentiae atque superbiae ut aureas atque argenteas statuas sibi in Capitolio poni iusserit. Ex grege etiam primam Romae statuam conflata, & Cereri primum dicatam ex Spurii Cassii peculio quem regnum appetentem pater eius occiderat, inuenio. Statua quoque Horatii qui & Cocles cognominatus est aenea fuit, & in aede Vulcani posita est, quae detrimentum corporis acceptum (claudus enim teste Plutarcho postea fuit) quod armatus in Tyberim desiliens tyrrheno telo sautius ille admiserat ostendit, Liuius licet obstat, multisque super incidentibus telis incolumem ad suos transfatauisse asserat. Caesar dictator non solum sibi in foro dicari statuas passus est, sed disiectas Pompeii statuas reposuit. Ex hoc etiam Augusti Caesaris morem probandum censeo, quod illustrandis ducebus antiquis qui Romanum imperium auxissent exactissimam diligentiam impendit, opera cuius reintegrans ac titulos, dedicatis omnium statuis triumphali habitu in porticibus sui fori: factum placet, nec minus ratio: siquidem edicto praefatus est, eo se proposito id agere, ut essent quorum ad exempla & ipsius & superioris temporis clarorum virorum formarentur mores, ad quorumque veluti praesentem regulam institutos principes suos Populus Romanus. exigeret: sapienter utique. Nam quum aliquando statuae fuissent insignia virtutum, & his ponerentur qui ingenio & doctrina praestarent, quique magna gessissent, aut mortem pro republica obissent, quales decretas legatis a rege Veiuntium interfectis legimus, nullum mortuo, Ciceronis sententia, ab homine mortali vel charius vel diuturnius praemium vel gratia maior vlla praestari potest quam statuae vel sepulchri. Harum rerum gestarum & gloriae memoriam quamplurimi ex his quos diximus bellorum duces aeternitati commendari posse existimantes ardentem effectarunt,

tanquam plus præmii de vrnis & figmētis huiusmodi sensu carentibus adepturi, quàm ex conscientia honeste recteq̃ factorū. Quòd autem sit pulchrū veluti exigua hæc & minima spernere ad ascensum veræ gloriæ tendentē, Cato Censorinus monstrauit, qui interrogatus quā ob rem inter multos præclaros statum non haberet, Malo, inquit, ambigere bonos quā ob rem id non meruerim, q̃ quod est grauius, cur impetrauerim mussitare. Militari etiam gloriæ clypei seingerunt, quos in sacro vel in publico priuatim dicari instituti veteris fuisse cōperio. Primus qui hoc egerit, Appius Claudius fertur: is dico q̃ cū Seruilio cos. fuit, anno vrbis cclxx. Posuit enim in Bellonę ede maiores suos, voluitq̃ in sublimi videri, & clarissimè gestorū titulos legi. M. Aemilius in cōsulatu collega Q. Luctatii post eū nō in basilica modò Aemilia, verum & domi sue posuit, placuitq̃ plenā virtutis imaginē reddi clypeo cuiusq̃ qui fuerit illo vsus. Hos Pœni ex auro factitauere: sicq̃ clypeos & imagines secū in castris vexere. Eiusmodi quoque scutis apud Troiam pugnatū est, expressis quoq̃ imaginibus: & clypeus supra fores Capitolinę ædis vsq̃ ad incendium primū fuit, tantāq̃ maiorū quidem nostrorum authoritas in ea re annotatur, vt L. Manilio Fuluius cos. anno vrbis dlxxv M. Aufidius tutelę Capitolii redēptor, docuerit patres argēteos esse clypeos, qui pro æreis per aliquot iam lustra assignabantur. Tabulis similiter pictis sunt qui rerū suarum memoriā excoluerunt, vt L. Aemilius Paulus, Luciusq̃ Scipio, ac Messala princeps. Horum enim primus de Liguribus triumphans gestorum ordinem in tabula pictum publicè reliquit, secundus tabulam victoriæ suæ Asiaticæ in Capitolio posuit, tertiam tabulā pictā prælii quo Carthaginenses & Gerionem in Sicilia vicerat, in latere curię hostilię affixit, anno ab vrbe cōd. dccccxl. Arator autē ille Arpinas & manipularis imp. C. Marius non clypeis pendētibus, non pictis tabulis, non toreumate signove, non statuis, marmore, aut ære, nō obelisco, non triumphali arcu, non pyramide, non columna, non pila aurea ædificiōve quopiam tantum, sed cantharo res suas clarissimè gestas illustrauit. Post Iugurthinū enim & Cymbricum Theutonicūq̃ triumphum cantharis potasse Liberi patris exemplo traditur, quo inter bibendum indice illius victoriæ ex Asia ductę suam compararet ac simillimam redderet.

Ludorum celebrationes.

Cap.

XII.

Post hæc insuper ludorum celebrationes, siquidem ad natales eorum, vel templorum nouorum dedicationes, vel vota ducum persolueda, ingenti confluentis multitudinis copia sunt constitutæ: & primitus quidem venationes quę vocātur munera, Saturno deo sunt attributæ, siue q̃ ad expeditiones ituri, debeāt pugnas & coeuntes inter se acies spectare, ne in bello armatos hostes, vel vulnera, vel sanguinem perhorrescant, siue vt nonnulli perhibent, hanc apud veteres deuotionem factam, vt contra hostes ciuiū sanguine primū tali deo litaretur. Pescenius enim Festus in libris historiarum refert Carthaginenses Saturno humanas hostias solitos immolare, & cū victi essent ab Agathocle Siculorum rege iratum sibi deum putauisse, itaq̃ vt diligentius piaculum soluerent, ducentos nobilium filios immolasse, tātum religio potuit suadere malorum, vt tātā ciuitatis partem occiderēt, quantā fortasse

tasse nec Agathocles victor occiderat. Idem in Latio quoque eodem genere sacrificii cultus est, non quidem ut homo ad aram immolaretur, sed ut in Tyberim de ponte Miluio mitteretur. Verum id genus sacrificii ab Hercule fuit postea cum Geryonis pecore ex Hispania per Italiam reuertente sublatum, persuasitque illorum populis ut faustis sacrificiis infausta mutarent, ritu tamen permanente, ut pro veris hominibus imagines iacerentur è scirpo, ut Ovidius in fastis docet, Donec in hæc venit Tyrinthius arua, quotannis Tristia Leucadio sacra parata deo. Illum stramineos in aquam misisse quirites Herculis exemplo corpora falsa iace. Hæc sacra vestales etiam virgines fecisse his verbis idem poeta meminit, Tum quoque priscorum virgo simulacra virorum Mittere roborco scirpea ponte solet. Ex his causis quæ de origine huius festi relatæ sunt, apparet, Saturnalia vetustiora esse vrbe Romana, adeo ut ante Romam in Græcia hoc solenne cœpisset. L. Accius in annalibus suis refert his versibus, Maxima pars Gratum Saturno & maximè Athenæ Cōficiunt sacra quæ cronis esse iteratur ab illis. Quumque diem celebrat, per agros vrbesque ferè omnes Exercent epulis læti famulosque procurant Quisque suos. Nostri quoque itidem etiā mos traditus illinc est, ut cum dominis famuli epulentur. Ibidem eodem quoque tempore quum diu etiā humanis capitibus Ditem placare se crederent, eundem ferunt Herculem simili modo redeuntem per Italiam gentibus suasisse ut sacrificia mutarent, inferentes Diti non hominum capita, sed oscilla ad viuam effigiem arte simulata. Inuenio postea quum ludum per urbem in cōpitis agitabatur, restitui scilicet à Tarquinio Superbo Laribus ac Maniæ, ex responso Apollinis, quo præceptum est ut capitibus pro capitibus supplicaretur, idque quamdiu obseruatum ut pro familiarium sospitate pueri mactaretur Maniæ Deæ matri Larium, id est, deorum inferorum: quod sacrificii genus Iunius Brutus cos. pulso Tarquinio aliter constituit celebrandum. Nam capitibus alii & papaueris sacrificari iussit, ut responso Apollinis satisficeret de numero capitum, remoto scilicet scelere infaustæ sacrificeationis, factumque est ut pilæ & effigies viriles, & muliebres ex lana cōpitalibus suspenderentur, totque his pilæ quot capita seruorum, tot effigies quot essent liberi ponerentur, quæ denique effigies Maniæ suspensæ pro singulorum foribus periculum si quod immineret familiis expiarent, ac dea viuus parceret his pilis & simulachris contecta. Ludos autem ipsos ex viis cōpitorum, in quibus agitabantur compitalia, appellitauerunt. Deinde quoniam fuisse Panem lyceo rem diuinam, & cum hac Lupercalia festa quondam celebrata primum fuisse apud vetustatis assertores constat, de his nobis tertio loco differendum videtur. Ea itaque sacrorum genera ut elegantissimis rerum gestarum scriptoribus visum est, ab his qui ex Arcadia cum Euandro in eum locum qui nunc Romanæ vrbis est profecti sunt, ad nostros primum delata fuisse ferunt, ac ritu suo celebrata. Ovidius in fastis, Pana deos pecoris veteres coluisse queruntur Arcades Arcadiis plurimus ille iugis. Pan erat armenti, Pan illic numen aquarum, Munus ob incolumes ille ferebat oues. Transtulit Euander syluestria numina secum, Hic ubi nunc vrbs est, tunc locus vrbis erat. In qua quidem vrbe constat Euandrum constituisse, ut diuersa pastoralis turba, nudi iuuenes ac pellibus immolatarum hostiarum inuoluti lyceum Pana

venerantes, per luxum atq; lasciuia ex epularum hilaritate profusiorēq; vino prouecti personati currerent, lorāque manu ferentes obuios quosq; ac mulieres maximē adultas, his vltro manū palmas cādendas porrigentes verberarēt, existimantes id sibi felicem pariunda facultatem prāstare posse, eodē postea poēta dicēte, Nupta quid expectas? nō tu pallētibus herbis Nec prece, nec magico carmine mater eris. Excipe fœcundæ patienter verbera dextrę, iam sacer optatū nomen habebebit aui. Cur autē nudi currentes hunc deū coluerint, pleraq; curriculo vetustatis ad nos vsq; delapsa indicant, siue q; ipsi deo qui nudus est celeritati suæ eo pacto lōgē aptius nudos ministros habere visū sit, siue quod Arcades omnium populorū qui Græciam coluerint vetustissimi, feris similē adhuc syluis & montibus vitam agentes, expertes legis artisque, primū hunc deum venerari patrio cultu cœperint. Idem auctor in fastis, Cur igitur currāt, & cur si currere mos est, Nuda ferant posita corpora veste rogas? Ipse deus velox discurrere gaudet in altis Montibus, & subitas concipit ille feras. Ipse deus nudus nudos iubet esse ministros, Nec satis ad cursus cōmoda vestiserat. C. verō Attacilius, vt scribit Plutarchus, scribit Romulum quū ante cōditam urbem eius pecora à latronibus rapta fuissent, Lupercalium solennitate in honorē Fauno supplicem primò excoluisse, nudum deinde ne sudore præpediretur, omnis saltus currēdo syluasq; lustrasse, ideo nudatos Lupercas hęc ludicra celebrasse. Lupercos alii nudos fieri solitos aiunt, q; Faunus veste delusus à suis, eā sacris procul arcuerit. Ouidius enim in fastis, Veste deus lusus, fallentes lumina vestes Non amat, & nudos ad sua sacra vocat. Iustinus quoq; magis ex habitu dei cui ea sacra fiebāt, quā ex alio nuditatis causam refert, quū post hūc tertio loco regnasse Faunum ferūt, sub quo Euander, ab Arcadiæ vrbe Palāteo in Italiam cum mediocri turba populariū venit, cui Faunus et agros et montē quem ille postea Palanteū appellauit benignē assignauit: in huius radicibus templum Lyceo quē Græci Pana, Romani Lupercal appellant, cōstituit, ipsum dei simulacrū nudū caprina pelle amictum est, quo habitu post etiam Romæ Lupercalibus decurrebatur: vtcunq; res se habeat, in tēpora tamen vsq; C. Cæsaris huiusmodi obseruationē fuisse cōpertū est: ea namq; sacra quū sedens Cæsar spectaret, & inter eos qui solennia celebrarent M. Antonius cos. qui triūuir postea fuit adesset, aiunt eū diadema capiti Cæsaris imponere conatum, quod quū Cæsar amoto capite ac simul manibus reiecisset, Iouis Capitolini statue ilico iussit imponendum. De nomine Lupercalium non vna etiam ratio, sed varia proditur: alii nanque locum deo Pani sacratum Arcadiæ ferunt, cui etiam mons in Arcadia Lyceus consecratus est, & dictus Græcè λυκαῖον, id est, lupus, q; lupos haud finat in oues desæuire: ideo & Euander deo gentis suæ sacrificauit locum, & nominauit Lupercal, q; præsidio ipsius lupi à pecudibus arcerentur. Alii, referēte Plutacho, putāt à Lupa quæ Romulum educauit potius emanasse, quū (vt ait) lupercas ludicrum inchoent, vbi expositum Romulū fuisse fama est, tamen si quæ ad sacra pertinet minus ei conueniant rei dū de Lupa Romuli nutrice loquitur. Idem poēta his verbis fidem facit, Illa loco nomē fecit deus ille lupercal Magna dati nutrix præmia lactis habet. Quis vetat Arcadio dictos de monte lupercos?

lupercos? Faunus in Arcadia tépla lyceus habet. Inueniuntur etiá, auctore Quintiliano, q̄ Lupercalia æquè tres partes orationis esse contédant, quasi ludere per caprum. Ob temporis deniq̄ obseruationé ludicrú hoc, vt inquit Plutarchus, ad expediendos manes constitutú creditur: fiebat enim, vt ille inq̄t, nefastis diebus mēse february, quē piacularé interpretátur, eodē poēta in Fastis dicēt e, Tertia post idus nudos aurora lupercos Aspicit, & Fauni sacra bicornis eūt. Consualia ludi dicebátur quos in honoré Consi faciebant, quē deū consilii putabát. Circenses verò quos primus Romulus raptis Sabinis Consualium nomine celebravit, Neptuno dicabátur. Hi in littore olim fluminis agebantur, ab alio latere positis ensibus & gladiis, vt ab vtraq̄ parte esset ignauix præsens periculum, vnde & Circenses dicti sunt, q̄ exhibebátur in circuitu positis ensibus, licet alii à circuēdo, ab Asterciensibus alii circēses dicāt vocari solitos. Horú ratio ludorum quid aliud habeat nisi leuitatē, & vanitatem, & insaniam, non video: tãto namq̄ impetu concitabantur animi in furorem, quãto illuc impetu currebatur, vt iã plus spectaculi exhiberent, quàm spectádi gratia conuenissent, cūm exclaimare, & efferri, & exiliri cœpissent. Equiria, ludi sunt quos Romulus idem Marti instituit, per equorum cursum, qui in campo Martio exercebátur. Gladiatorú quoque munus dictú quòd populo tanquã munus donatur, & qui donat munerarius: & qui familiã gladiatorú habet, gladiatorésque domi in disciplina, & in ludo exercet, ac postea vendit, lanista vocatur: gladiatorumq̄ ideo dictú, q̄ mos erat in sepulchris mortuorú virorú fortiú captiuos necari, quod quia postea immane visum est, placuit dimicare gladiatores ante sepulchra: quē moré Homerus noster Mátuanus his verbis expressit, Viuētis rapit inferias quos immolet vmbris, Captiuoque rogi perfúdat sanguine flámas. Nec abnuít ille, teste Floro, de stipendiario Thrace miles, de milite desertor, inde latro, deinde in honore viriú gladiator, qui defunctorú quoque prælio ducú Imperatoris celebravit exequiis, captiuosq̄ circo regio iussit armis depugnare, quasi planè expiaturus omne præteritú dedecus, si de gladiatore munerator fuisset. Liuius ab vrbe cōd. xxix, Scipio Carthagine ad vota soluēda diis, munúsque gladiatorum quod mortis causa patris patruiq̄ parauerat edēdú redit. Gladiatorú fuit spectaculú nō ex eo genere hominú ex quo lanistas cōparare mos est, seruorúq̄ vānalē sanguinē habent, voluntaria omnis & gratuita opera pugnantium fuit. Nam alii missi ab regibus sunt ad specimen insitæ gēti virtutis ostendendú, alii ipsi professi se pugnatos in gratiã ducis, alios emulatio in certamen vt prouocarent, prouocative haud abnuerent, traxit. Quid enim miretur quisq̄ in hoc primum inuentoré an inuentú, artificem an auctorem, ausum aliquē hoc excogitare, an suspicere, an iubere, an super omnia populi furorem? quàm vile enim nefas animarum istarum, quantú inde querelarum, quantú mali potuit hauriri, quis nō videt? Nouendiales ludi sunt, qui in honoré mortuorum celebrantur. Proinde apud maiores vbi quis fuisset extinctus, ad domum suam referebatur: vnde est, Sedibus hunc refer antè suis: & illic septem erat diebus, octauo incendebatur, nono sepeliebatur domi etiá suę: vnde orta est cōsuetudo vt dii penates colátur in domibus. Similiter Funebres, Plebeios, Megalenses, Apollinares, quos omnes

currules

curules ædiles munere publico curabāt, magno plausu celebratos inuenio. Funebres ad detinendū populū instituti, dum pōpa funeri decreta in honorē Patrii viri plenē instruitur. Plebei qui p salute plebis edūtur exactis regibus, p libertate, aut p recōciliatione plebis post secessionē in Auentinū. Magni ludi, Romani ludi appellabantur, quos in honorē Iouis faciebāt: vel Romani Regii ludi, Q. Asconio teste, suis sub regibus instituti sunt, magniq̃ appellati, q̃ magnis impensis dati, cū primū ludis impensa sunt ducenta milia nummum, adeo magnos ludos factos putant, q̃ consiliorū secretorū Deo, id est, Neptuno, Lari, & diis magnis, id est, Laribus vrbis Romæ dati sūt, q̃bus aiūt raptas Sabinas esse, quod videtur Virgilius notasse, Et magnis Circēsis actis. Megalēses verò nobiliū ludi & magnis diis consecrati, à loco inuentionis eius sic dicti. His pratorū erat ludis interesse & lufores cōducere. Iuuenalis in Satyris, Interea Megalesiacæ spectacula mappæ Idæum solenne colunt, similisq̃ triumpho Præda caballorum prator sedet, ac mihi pace Immensæ nimisq̃, licet si dicere, plebis, Totam hodie Romam circus capit, & fragor autem Percutit, euentum viridis quo colligo panni. Nam si deficeret mœstam attonitamq̃ videres Hæc vrbem, veluti Cannarum in puluere victis Cōsulibus, spectent iuuenes quos clamor & audax Sponsio, quos cultæ decet assedisse puellæ. Ludos scenicos Valerius Antias author est, Megalesia appellatos, & si Firmiano credimus, Libero attributos, cui ex Indis 7 hebas redeūti, à triennio bis peregrinationis exacto Græcos instituisse trieteridas tradunt. Ludorū Apollinarium origo victoriæ non validinis ergo, vt quidam annalū scriptores produnt, ex duobus Martii vatis carminibus, cuius duo in senatu volumina illata erāt, memoratur: priore carmine Cannensis prædicta clades in hæc propemodū verba erat, Amnem troiugenam Romanæ fugæ Cannā, Nec te alienigenæ cogāt in cāpo Diomedis cōserere manus: sed neque credes Tu mihi donec sanguine campū, Multaq̃ milia occisa tua defert Amnis in pontum magnnm extra frugifera piscibus Atque auibus feris quoque quæ incolunt terras, his fluat esca caro tua: nam mihi ita Iupiter fatus est, Diomedis argiui campum & Cannam flumen qui militauerat in his locis iuxta atq̃ ipsam cladem agnoscebant: tum alterum deinde carmen inuentum est ita scriptum, Hostem Romani si ex agro expellere vultis, Vomica quæ gentium venit longē Apollini vouendos cēseo ludos, qui quotānis comites Apollini fiant. His ludis faciendis præerit prætor, qui ius populo plebiq̃ dabit. Summum diem viri græco ritu hostiis sacra faciant. Hoc si rectē facietis, gaudebitis semper fietq̃ respub. vestra melior: nā is dies extinguet perduelles vestros q̃ vestros cāpos pascunt placidē. Ex hoc carmine quū procurandi gratia dies vnus rebus diuinis impensibus esset, postremò senatuscōsultum factum est, vti decē. viri quo magis instruerentur de ludis Apollini faciendis, req̃ diuina rectē facienda, libros Sibyllinos adirent, in quibus quum eadem reperta nunciatū esset, censuerūt Patres Apollini ludos vouendos faciendosq̃ inq̃ eā rem duodecim milia æris prætori & duas hostias maiores dari, Decēuirisq̃ præceptū, vt greco ritu, id est, capite operti hisce hostiis sacrum facerent, Apollini boue aurato, & capris duabus albis auratis, Latonæ boue fœmina aurata. Hos ludos in circo populus

pulus coronatus spectare iussus erat, matronæ supplicare, vulgus apertis ianuis in propatulis epulabatur, celebræque dies is omni cerimoniarum genere habebatur: sicq; paulatim cæteris diis huiusmodi ludorum honos tribui cœpit, singulique ludi, sicut Sisinius Capito in libris spectaculorum describit, nominibus eorum consecrati sunt.

Principium ex bellis dijs oblata.

Cap. XIII.

IN suprema demum nostri laboris parte, summam reponemus principum, ex bellis diis oblata in medium relaturi. Quis enim bellorum turbinibus victor egrediens dominum exercituum in honorum dereliquit, quum illi etiam ipsi qui veri dei cognitionem minus haberent quodcunq; illud esset numinis haudquaquã prætermitterent, quin summa quadam veneratione prosequerentur? de quibus ne forsitan hesitare quispiam possit, testes adsunt præcellētissimi duces, sed in primis Dionysius qui & Liber dictus est, & Alexāder Macedo. Indiã enim ingressus ille, primitias Deo Ioui in oriente à captiuis habitas primus obtulit: quod si non abundè constaret, Ovidius in fastis testis est opulentissimus, dicens, Ante tuos ortus aræ sine honore fuerunt, Liber, & in gelidis herba reperta focis. Te memorant Gæge totòq; Oriente subactò, Primitias magno seposuisse Ioui. Cinnama tu primus captivæque thura dedisti, Deq; triumphato viscera tosta boue. Nomine ab authoris ducunt libamina nomen, Libaq; quod sanctis pars datur inde focis. Huic à teneris, Græcorum more, vnguiculis sine parsimonia thura ingerenti aris, pædagogus Leonidas eam thuris profusionem ægrè ferens, thúsque persæpe adimens, inquit, Heus tu puer, largè sic odores offeres quum regionis thuriferę potiere. Qui Arabia tandem potitus, rex thure onustam nauim misit ei, ac epistolam in hæc propè verba, Misi ad te thuris & cassię talenta, ne quæ minima sunt, maximi facias in divinis rebus, vtpote qui non sis nescius nos pigmētiferi potitos soli. Eidem Alexandro postea adulto placuere & lychni pensiles in delubris, arborum non mala ferentium, lucentes, vt in templo quondã Apollinis Palatini, quem idẽ Alexander Thebarum expugnatione captum Luciniæ dicauerat. Apud Iunonis quoq; Luciniæ templum in Brutiis astatem agens Hannibal aram ibi cõdedit dedicavitq; cum ingenti rerum ab se gestarum titulo, punicis græcisq; literis inscripto. Idem pro tot tamq; feliciter in Italia gestis, maximè post labera statã Cannensi clade rem Romanã ad internitionemq; penè redactam, diis immortalibus sacrum agi haberiq; iussit. Iouis autem templo quod primũ in vrbe consecratũ est, Romulus primus spolia ab Acrone Cenientium rege à se occiso detracta retulit. Cornelius deinde Cossus quũ Columnium Hetruscum Fidenatũ ducem obtruncasset, eidem deo spolia cõsecrauit. Nec M. Marcellus silẽtio inuoluendus, qui apud Padum Briomatum Gallorum regem ab eo superatum & cęsum armis exuit, inde procedēs ad Feretrii Iouis templũ ascēdit, & ea illi solenni dedicatione suspendit. Neq; his cõtentus Marcellus est, captis nanq; Syracensis, ornamenta, signa vrbis, tabulasq; quibus ciuitas illa florebat Romam deuexit, patriisq; diis suspendit, Visebātur ea ad portam Capenam in templo ab eo dedicato. Ab eodem legimus Virtutis templum & Honoris renouatum, quod multis

multis antè annis fuerat bello Lygustico Q. Maximo dedicatū. Tullū hostili-
um quū bis de Albanis, de Sabinis tertiò triumphasset, inuenio phanum Satur-
no ex voto consecrauisse, etiam Saturnalia tunc primū Romæ instituta, quī
Varro libro qui est de sacris ædibus vi. scribat, ædem Saturni ad forum facien-
dam locasse L. Tarquiniū regē, T. verò Lartiū dictatōrē, Saturnalibus eā dedi-
casse. Nec me fugit Gelliū scribere senatū decreuisse vt ædes Saturni fieret, ei-
rei L. Furiū trib. militū præfuisse. Tarquinius, cui cognomē Supbo ex moribus
datū, templū ex hostiū spoliis erexit, quod quū inauguraretur cedētibus diis cete-
ris, mirabile dictu, restitere iumēta & termini, tāquā numina hæc cōtumacia, fir-
ma omnia & æterna pollicerentur. Scipio Numātinus Virtutis phanum erexit,
deinde C. Marius de manubiis Cymbricis & Theutonis ædē Honori & Virtu-
ti fecit. Post Scaurus Aemilius templū Mēti, quod circiter bellū Cymbricū na-
tus, cum scilicet eloquentia & eruditio urbem ingressæ, eam cœperint amplissi-
mè exornare. Aemilius consul quum Gallos acie vicisset, ex ipsis Gallorū tor-
quibus aureum Ioui trophæū erexit, quod deuouissent Galli si vicissent, de Ro-
manis spoliis Marti Gallico torquem aureum consecratū iri. Atqui Furius Ca-
millus quū Gallorum extinxisset incēdium, & Romam auro liberandā è lance
abstulisset, nō consilii, nō fortitudinis, sed famæ & vaticinii templū iuxta viam
nouam erexit. Pulcherrimū operum Pantheon Ioui vltori ab Agrippa factum
veterum monumenta produnt. Minerua Romæ iuxta Capitolium quondā sita,
quæ Euphranoris erat, Catulliana postea dicta, à Q. Luctatio Catullo dicata:
aliam Mineruam Romæ ad ædem Fortunæ Aemilius Paulus dedicauit. Fecit
& Spurius Clauilius louem in Capitolio victis Samnitibus sacra lege pugnan-
tibus, ex pectoralibus corū, ocreis & galeis. Diuus Iulius thoracem quem Vene-
ri genitrici in templo eius dicauit, ex Britannicis margaritis factū voluit intel-
ligi. Pompeius Magnus Imperator vitem auream cum botro in tēplo Iouis Ca-
pitolini sacrauit. Erat autem quingentorum talentorum auri, titulum habens
Aristoboli filii Alexandri regis. Augustus Cæsar omnium templorum con-
ditor legitur aut restitutor. Diuus Vespasianus Concordiæ siue Pacis tem-
plum ædificauit, effecitque. Ac ne ista in re vniuersa persequar, quoniam lon-
gum nimis & operosum id quidem esset, horum illustrium ducum & aliorum
subsequentium Imperatorum contextu, certamine religionis, ac laudis æmu-
latione, nec inferior, Sigismunde, (vt aliquādo in te iure suo nostra desinat, vn-
de cœpta est, oratio) post consumationem Italici belli, inuicta animi tui vir-
tute cunctis hostibus profligatis, prostratisque, ab armis ad negotia vrbana
mentem conuertens, de manubiis obsessarum deditarūque per te vrbium,
summa sacratissimi diuinique principis religione fretus, præter ædes sacras ex-
tra tertio ab vrbe lapide in mōte marisque prospectu sitas, templum illud per-
celebre omnique admiratione dignum, ac vnicum denique monumentum
regii nominis tui, intra mœnia vrbe media ac forotenus à fundamentis ex-
structum deo dicatum reliquisti, tantæque diuitiarum largitate, tam miri-
rificis picturæ toreumatūque ornamentis, vt in hac celeberrima vrbe plu-
rima quum sint cognitu & memoratu digna, nihil antiquius sit, nihil quod
magis

magis visendum putetur, amplissimis præsertim parietibus, permultisque altissimis arcubus, peregrino marmore ædificatis, quibus lapideæ tabulæ vestiuntur, quibus pulcherrimè sculptæ inspiciuntur, vnaque sanctorum patrum, virtutum quatuor, ac cœlestis zodiaci signorum, errantiumque siderum: Sibyllarum deinde musarumque & aliarum permultarum nobilium rerum imagines, quæ nedum præclaro lapicide ac sculptoris artificio, sed etiam cognitione formarum, liniamentis abs te acutissimo & sine vlla dubitatione clarissimo huius seculi principe ex abditis philosophiæ penetralibus sumptis, intuētes literarum peritos, & à vulgo fere penitus alienos, maximè possint allicere. Præcellentissimis præterea loca hæc sanctissima pontificis priuilegiis & innumeris donis ac sanctorum reliquiis ornasti, quum ultra hæc maximum quotannis æris & auri redditum per te his deo dicatum, gemas, margaritas, pateras aureas, calices, acerras, thuribula, cruces, candelabra, tabulas, organa, tunicas purpureas, & trabeas textili auro, plurima denique sacrorum ethnicorumque librorum, ac omnium optimarum artium volumina vna donatione contuleris. Nouitium sane, præclarum, & ingens ad immortalitatem inuentum, quum non auro, argento, ære, vel marmore, calce, vel lapidibus tantum, verum in bibliothecis ab illis dicari volueris quorum immortales anime in locis iisdem loquuntur. Ceterarum rerum tuarum cumulū referre haud facile duxerim, quum præter hæc tot claris operum monumentis adeo nomen tuum passim illustretur, ut nulla vnquam tam surda posteritas, nulla tam ingrata fama futura sit, quæ non illud in cœlum tollat, ac debitis & optatis laudibus prosequatur. Videor certissima salus lumenque ac patriæ decus & pater, Sigismunde Pandulphe Malatesta, optatum iussionis tuæ meique operis rerum militarium munus absoluisse, non nescius potiora esse quæ iubebantur quam sustinere mediocre cuiuspiam posset ingenium, proindeque plurima me cognita præteruisse, quæ commodè potuissent his voluminibus inseri: ceterum cum communis humani (ut ita dixerim) animi morbus sit, ut plura longè quisque nesciat quam sciat, nec ut Flaccus inquit, quiuis horretia pilis Agmina, nec fracta pereuntes cuspide Gallos, Aut labētis equo describat vulnera Parthi, si quid in his libris parū est vel nimium, si quidque quod ex illo prisco & disertissimo veterum dicendi more fluere, ac retrò sublapsum referri visum sit, mihi succenseant soli rogo: si quid autem satis quod posteritate dignum, in arcemque poni queat quasi Minerua illa Phidiæ, vel ex ipsius Mineruæ officina exiisse videatur, non mihi sed diuino numini tuoque deinde gratias mecum magnas nedum agant, sed ingētes & cumulatissimas referant, quis ad suscepti laboris metā in magnis bellorum æstibus esses licet, studia tamē nostro ductu & auspiciis tuis lucidiora & alacriora fouēs, calcar semper addidisti, & currentē, ut aiunt, ad cursum assidue prouocasti.

F I N I S.

Lutetiæ apud Christianum Wechelum,
Anno M.D.XXXIII. Mense Septēbri.

